

The Slavonic *Patria* of Mount Athos

(BHG 1054u + BHG 2333)

edited by

Georgi R. Parpulov

Plovdiv

2013

CONTENTS

Introduction.....	1
[I] Воспоминание отчасти Святыя горы Афонсия.....	5
[III] Повесть о Ксиропотамском монастыре.....	15
[III] Сказание о Святой горе Афонской.....	20
[S1] Сказание о Зографских мучениках.....	47
[S2] Германа патриарха ко жестоковым Латынам поучение.....	49
Illustrations.....	54
Conclusion.....	59
Abbreviations.....	61
Acknowledgements.....	61

§ 1. After Christ rises from the dead (and ascends into heaven), the apostles and Mary assemble in Jerusalem to decide where each of them will preach the gospel. They cast lots. It falls to the Virgin to go to Iberia, but Archangel Gabriel bids her stay. (In the reign of Constantine the Great the Iberians are Christianised by a pious woman named Mary.) Lazarus invites the Virgin to visit him and she embarks for Cyprus. A storm blows the ship off course, bringing it to Mount Athos, a peninsula dedicated to Apollo and full of heathen sanctuaries. The local pagans are swiftly converted by Mary, who proclaims Athos her lot and invokes her Son's blessing upon it. § 2. It is Athos that Saint John refers to in his Revelation (12:14) as "the wilderness" where the apocalyptic Woman, i.e. the Church, will find refuge from heresies.

§ 3. Emperor Constantine renames Apollo's City on Athos Hierisson, and builds large churches at Clement's Harbour where Mary landed, at the peninsula's capital, and at the spot whence she departed. Julian the Apostate razes all three to the ground. § 4. Batos, a nephew of Theodosius the Great, sends his son by ship from Rome to Constantinople. The child falls into the sea during a storm. He is miraculously saved by the Virgin, and hears a voice asking to have her church, the last of the three originally erected by Constantine, rebuilt. The grateful Batos sends stone, columns and mosaic for this purpose. The builders hit upon a well, and discover at its bottom an image of the Virgin and Child. To commemorate this miracle, the altar of the church is placed on top of the well. A monastery is established and named, after Batos's child, Bato-paidi.

§ 5. Another image of the Virgin appears in the sea off the Athomite coast, emitting bright light. Many monks sail out and try in vain to take hold of it, until it announces: "I shall not go on shore unless Gabriel the Iberian comes". When Father Gabriel goes down to the sea, the icon falls into his arms. Placed in the church of Clement's Monastery, it refuses to stay inside and asks to be housed in a new church, specially built next to the monastery's gate. This wish fulfilled, the Virgin's image receives the name Portiatissa ("of the Gate").

§ 6. In the reign of Leo the Wise three brothers from the great city of Lichnidon (Ohrid) jointly take the habit. They settle on Athos in separate hermitages that soon grow together into a monastery. The brothers erect a church but cannot agree on its name. They leave a blank panel inside, then find it in the morning miraculously painted with an image of Saint George. The monastery becomes known as that of Saint George the Painter (Zographou). When Palestinian monks visit it on pilgrimage, they recognise the saint's icon as the one that disappeared overnight from their own church in the village of Phanouil. Saint George has left Palestine to protest its invasion by the Saracens.

§ 7. *The Monastery of Xeropotamou is founded with royal endowment in the reign of Romanos. At the consecration of its church a huge mushroom cluster springs up from the altar floor, overshadowing the sanctuary. It has forty caps, in honour of the Forty Martyrs of Sebaste to whom the church is dedicated.*

§ 8. *Emperor Manuel Palaiologos and Patriarch John Bekkos visit Italy to seek help against the Bulgarians and Turks, and adopt the heresy of the Latins. On the way back to Constantinople they stop at Mount Athos, demanding from the monks to honour their names in the Divine Liturgy. The frightened brethren of Saint Athanasius's Laura comply, for which they are subsequently chastised by God. Those at Iberon refuse, whereupon the emperor and patriarch have some of them drowned and others sold into slavery. Similarly, the abbot and brethren of Batopaidi are hanged, the monks of Zographou burnt inside the monastery's tower, the Protaton with its church set on fire. Only the monks of Xeropotamou welcome the papists. Just as they are celebrating a liturgy in their honour, God strikes the monastery with an earthquake. Ashamed, Palaiologos and Bekkos re-board their ships and depart. The monks now come out of hiding, bury their dead, and lament the calamity that befell them. The sacked monasteries are later restored by pious rulers.*

The historical veracity of these tales need not concern us here. None of the manuscripts containing them predates the sixteenth century.¹ The stories are always found in the same order, grouped, except for the last one, under the heading *Patria* ("Traditions") of Mount Athos. At first the different strands of the narrative hang loose, to intersect only in the concluding account of the papist sack (§ 8) where all initially introduced monasteries figure prominently, the Virgin Mary's prayer (§ 1) is fulfilled, and Revelation 12:14 (§ 2) is explained. I think that this compositional unity and the uniform literary style define the collection as the coherent work of a single author.²

The oldest precisely dated copy of the text in Greek³ records the year "7057" in a manner that might lead one to take it for the date when the *Patria* were originally written (fig. 1). This is not so. Evidence of the text's slightly earlier origin comes in the form of a lemma to one of its Slavonic versions: "translated by hieromonk Gabriel, notary of the Holy Mount's conciliar church at the Protaton" (fig. 2). This Gabriel is

¹ K. Chryssochoödis, "The Portaitissa Icon at Iveron Monastery and the Cult of the Virgin on Mount Athos," in: M. Vassilaki, ed., *Images of the Mother of God: Perceptions of the Theotokos in Byzantium* (Aldershot, 2004), 133–42, esp. 135.

² Cf. A. Rigo, "La Diegesis sui monaci athoniti martirizzati dai latinofroni (BHG 2333) e le tradizioni athonite successive," *Studi Veneziani* 15 (1988), 71–106, esp. 78–9. Prof. Rigo considers BHG 2333 (= § 8 above) a continuation of the *Patria* (BHG 1054u), but thinks that they were composed at different dates.

³ Described in: H. O. Coxe, *Catalogus codicum MSS. qui in collegiis aulisque Oxoniensibus hodie adservantur*, 2 vols. (Oxford, 1852), I:Lincoln.16. The watermarks, very similar to Piccard's nos. 118997, 119011, 119021-2, 119036 attested in 1543-50 (cf. www.piccard-online.de), show that 1548 (AM 7057) is the year when this particular MS was copied, not the year when the *Patria* were composed.

identifiable with a cleric of the same name, resident at Karyes and otherwise known as translator from Greek into Slavonic.⁴ Since the lemma refers to him as a mere notary, Gabriel must have worked on the *Patria* at some point prior to 1515, when he is first documented as *protos* (president of Mount Athos's governing council).⁵ His translation is published below under [II]. Its surviving copies do not include the story of the Latin sack of Mount Athos (§ 8).

The Slavonic *Patria* were subsequently rewritten on two occasions. [III], produced by an anonymous author prior to 1546 (when it was brought from the Holy Mountain to Supraśl), contains only part of the narrative (§ 7-8) and survives exclusively in East Slavic manuscripts. [III] is attributed to a certain Stephen: otherwise unknown, but evidently Bulgarian by birth and conviction (fig. 5).⁶ He paraphrased Gabriel's text and inserted into it passages from at least two additional sources: the so-called *Martyrdom of the Zographou Monks* [S1] and a Slavonic rendition of Patriarch Germanos II's polemic with the Latins [S2]. The resultant work is entitled "Story of the Holy Mount Athos, How it became the lot of Our Most Holy Lady Theotokos, and How it came to be called Holy Mountain and Her Garden; as well as Narrative about the miracles of certain holy icons and, in part, about the building of their monasteries; and, last, Recollection about God's abomination that occurred to the holy God-bearing fathers through the vile Latins, and Recollection from those and other narratives: compiled by the venerable Stephen." It is possible (but not readily demonstrable) that [III] is a condensed and revised version of [III], in which case the latter was composed between ca. 1515 and 1546. It is certain that [III] dates before 1598, because (as Boniu Angelov was the first to note)⁷ the Ukrainian writer John Vyshenskyi included a long extract from it in an anti-Unionist epistle he sent, from Mount Athos, evidently in that year.⁸ The *Story*'s three principal manuscript witnesses are also of Athonite origin. Its text was brought at some point to Russia and printed there in 1659 under the auspices of Patriarch Nikon. This publication proved quite popular among the East

⁴ А. В. Горский & К. И. Невоструев, *Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки*, 3 vols. in 6 pts. (Москва, 1855-1917), III.1:408 (cat. 404); Љ. Стојановић, *Стари српски записи и написи*, 6 vols. (Београд, 1902-26), III:52 (no. 4962); D.-L. Aramă & G. Mihailă, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române* (București, 2003), 321 (cat. 490).

⁵ Κ. Χρυσοχοΐδης, "Παραδόσεις καὶ πραγματικότητες στὸ Ἅγιον Ὄρος στὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ στὶς ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα," in: Ο Ἀθως στὸν 14ο-16ο αἰώνες [Αθωνικά Σύμμεικτα, 4] (Αθήνα, 1997), 99-147, esp. 114, 129.

⁶ As argued by Порфирий (Успенский), *История Афона*, 2d ed., 2 vols. (Москва, 2007), I:202-3.

⁷ Б. Ст. Ангелов, "Проникване на старобългарски съчинения в старата руска литература," *Старобългарска литература* 2 (1977), 20-45, esp. 44-5.

⁸ И. П. Еремин, ed. *Иван Вишенский: Сочинения* (Москва & Ленинград, 1955), 79-89, 303-6. See also Порфирий (Успенский), *История Афона*, 2d ed., 2 vols. (Москва, 2007), II:1043-52 (no. 86).

Slavs and the Bulgarians, who continued to copy, excerpt and paraphrase it well into the nineteenth century.⁹ (The Greek original of [I] enjoyed even greater fame and survives in some forty manuscripts.)¹⁰

Although the literary and documentary merits of the *Patria* are slight, its spread and influence have been significant. This justifies publishing all three Slavonic versions of its text. In each case, I have chosen a single manuscript as the edition's primary basis, noting only substantial variants (other than those of orthography and accentuation) from other witnesses. I have omitted breathing marks, the паерчик (‘) and the accents of monosyllabic words. Other accents, when found in the manuscripts, are all indicated with ‘. Abbreviations are resolved without parentheses. OY is rendered with Y, Ě (at the beginning of words) – with E, ІЄ – with JE, ІЈ – with JA. The capitalization and punctuation are mine. The following editorial signs are used: { } suppressions by the editor, < > additions and substitutions by the editor, [[]] erasures in the MS.

⁹ On Bulgarian MS copies of the 1659 printed edition: П. Атанасов, *Българо-руски литеаратурни връзки през XVII-XVIII в.* (София, 1986), 97-100. On Russian MS copies of it: Т. В. Чертоприцкая, "Рай", Д. С. Лихачев et al., eds. *Словарь книжников и книжности Древней Руси: вторая половина XIV-XVI в.*, 3 vols. (Ленинград/Санкт-Петербург, 1989-2012), II:307-11, esp. 309, III:350.

¹⁰ Listed in: A. Rigo, *Studi Veneziani* 15 (1988), 78-9: note 26. Add also: Moscow, State Historical Museum, MS Synod. gr. 271 (s. XVI/2), ff. 236r-245v; Venice, Biblioteca Marciana, MS gr. II.109 (s. XVI), ff. 120r-125v; ibid., MS gr. II.81 (s. XVI ex.), ff. 181v-185v; Mout Athos, Iviron Monastery, MS 1451 (s. XVII), ff. 126v-129v.

[I]

Gabriel's translation was made from a Greek text almost completely identical with the one published by Spyridon Lambros from Athos, Dionysiou Monastery, MS 132, s. XVI, ff. 380r-388r.¹¹ (The other edited Greek witness: Athos, Pantokrator Monastery, MS 135, ca. 1602-1613, ff. 104r-115v,¹² presents a somewhat revised version which differs to a greater degree from Gabriel's Slavonic one.) In those cases in which I have made *<insertions>* on the basis of Lambros's text, the corresponding Greek word is given in the footnotes.

Codices:

B: Belgrade, National Library of Serbia, MS 733, s. XVI, ff. 115r-128r (fig. 2)¹³

M: Moscow, State Library of Russia, ф. 87 (собр. Григоровича), № 1706, pt. 3, ca. 1640,¹⁴ ff. 18v-22v (ff. 21v-25v; part 3, ff. 12v-16v) (fig. 3)¹⁵

T: Moscow, State Library of Russia, ф. 304.I. (главная библ. Троице-Сергиевской лавры), № 686, s. XVI in.,¹⁶ ff. 278r-281v (or 276r-279v) is an abridged and slightly revised Russian copy of the text; I have not

¹¹ Σ. Λάμπρος, "Τὰ Πάτρια τοῦ Ἀγίου Ὄρους", *Νέος Ἑλληνομήμαν* 9 (1912), 123-32. The MS is described in: id., *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, 2 vols. (Cambridge, 1895-1900), I:340-2 (cat. 3666).

¹² Μ. Ι. Γεδεών, *Ο Ἀθως· ἀναμνήσεις, ἔγγραφα, σημειώσεις* (Κωνσταντινούπολις, 1885), 297-306. The MS is described in: Λάμπρος, *Κατάλογος*, I:106 (cat. 1169); Γεδεών, op. cit., 74-5 with note 25. Fols. 103v-104r are reproduced in: I. Tavlakis & A. Tourta, eds. *Le Mont Athos et l'Empire byzantin: Trésors de la Sainte Montagne* (Paris, 2009), 104-5 (cat. 1).

¹³ Described in: П. Костић, "Документи о буни Смедеревског епископа Павла против потчињавања Пећке патријаршије архијепископији Охридској", *Споменик Српске Краљевске Академије* 56/II.48 (1922), 32-39, esp. 32. Contrary to what Kostić writes, this volume is not a convolute. See also А. А. Турцов, "Южнославянские переводы XIV-XV вв. и корпус переводных текстов на Руси", *Вестник церковной истории* [5] (2010), 147-75, esp. 162.

¹⁴ Part 3 of the convolute is homogeneous and consists of 22 leaves originally ordered thus: gap, 19-22, gap, 1-7, gap, 17-18, gap, 8-16, gap. The watermarks are very similar to А. Велков, *Три луны* (София, 1983), no. 70 (1644 AD), the countermarks resemble nos. 31A, 33A, 48A ibid., but contain the letters *A M*. There are quire signatures on ff. 19v (Д), 20r (Е), 18v (М), 12r (КД), 9r (MZ) and 8v (MS).

¹⁵ Described in: А. Е. Викторов, *Собрание рукописей В. И. Григоровича* (Москва, 1879), 16-17 (cat. 24). See also А. А. Турцов, "Воспоминание отчасти Святая горы Афонская", *Православная энциклопедия* (Москва, 2000-), IX:467-8.

¹⁶ Described and reproduced on-line at www.stsl.ru/manuscripts. See also B. L. Fonkich et al., *Mount Athos Treasures in Russia, Tenth to Seventeenth Centuries: From the Museums, Libraries and Archives of Moscow and the Moscow Region* (Moscow, 2004), 202-3 (cat. III.31).

recorded its variants throughout, but have marked its beginning and end. The complete text of *T* was recently published by Dmitrii Bulanin.¹⁷

Further Russian MSS contain the same abridged version of [I] as *T*.¹⁸ Its beginning (the copy is defective at the end) has been published from one of them by Alexander Bobrov.¹⁹

My edition is based on *B*. Its scribe would occassionally confuse о/ѡ, и/и/ы, у/ѿ, mute ъ/ь and stress words inconsistently. I have retained his irregular spelling (e.g. Аѳонъ / Аѳѡнъ, пучина / пѫчина, обытель / обитѣль) and accentuation (e.g. Лàзаръ / Лазàръ, кòрабль / корàблъ), except that the prepositions/prefixes sometimes written as въ and съ have been silently changed for clarity's sake to въ and съ.

[I] was recently edited by Dmitrii Bulanin from *B*, *M* and a third MS.²⁰ My edition was prepared independently of his.

¹⁷ Д. М. Буланин, "Афон в древнерусской письменности до конца XVI в.", in: Д. С. Лихачев et al., eds. *Словарь книжников и книжности Древней Руси: вторая половина XIV-XVI в.*, 3 vols. (Ленинград/Санкт-Петербург, 1989-2012), III:427-763, esp. 745-8. On the arrival of [I] in Russia: ibid., 535.

¹⁸ Listed in: Т. С. Троицкая, "Воспоминание отчасти святыя горы Афонских", in: Д. С. Лихачев et al., eds. *Словарь книжников и книжности Древней Руси: вторая половина XIV-XVI в.*, 3 vols. (Ленинград/Санкт-Петербург, 1989-2012), I:142-4, III:53. See esp. Moscow, State Library of Russia, ф. 173.І. (собр. рукописных книг Московской духовной академии, фундаментальное), № 50, с. XVI, ff. 45r-49r; reproduced on-line at www.stsl.ru/manuscripts.

¹⁹ А. Г. Бобров, "«Повести древних лет»", *Труды Отдела древнерусской литературы* 54 (2003), 136-71, esp. 136-7 (description of the MS), 148 (comments), 171 (text).

²⁰ Буланин, "Афон в древнерусской письменности до конца XVI в.", 739-45.

[Мъсъца того KS:^a Събрàниe пръсветыж владичьце наше Богородицж по Рожденїа]¹

Въспоминаніе отчясти² Светые горы Афонськие, глаголемаа Отчъство³

§ 1. По ѹже страшнаго въскръсёнїа великаго Бога и Спаса нашего Иисуса Христа бъху въси апостолы наединѣ въ горници светаго Сиона съ Маріею матерю Иисухристовою. Ибо поставише ждръбii къ 5 себѣ и коему же мъсту имѣ,⁴ јаже котори где шьдъ проповѣдати отъ апостоль по заповѣди Господни, еже шьдши въ миръ въсъ проповѣдите⁵ благовѣсть въсей твари и прѣчаа.^b Прославиши же и мати Иисусова ждръби, јако и та не бѣти без чести (глаголют же, јако и та мътнувшi ждръби), а еже ждръби о нїёи падши въ Ивѣрскую землю пойти и та съ радостю прїемши (тѣм же и хотѣаше пойти), прѣдста же архагель Гаврійль и рече еи: "Не разлѣчаи⁶ се, Дѣво, отъ Іудейскїе землї – сїа 10 ти повелѣваешь ѹже отъ тѣбе рождени се. Землѧ бо, ѹже тѣбѣ въ ждръби, въ послѣднїе⁷ врѣме въ твои обрѣзь просвѣтиш се, и ты без потруждѣнїа⁸ не прѣбулаши."

А понїже Лазарь Четвороднѣвнїи бѣше въ островъ Кѣпръсцѣмъ стрѣха ради Іудѣискаго (тамо бо и пастиръ рѣкоположи се отъ Варнави апостола), и хотѣаше многажди отйти и видѣти матерь Иисусову,⁹ и не смѣаше отъ Іудѣи иже въ Іерусалимъ, и¹⁰ бѣше въ скрѣби мнозѣ о сїцѣвѣмъ. 15 Разумѣвшi же светаа Богородица ѹже тому неутолимую жалость, въспїса къ нїему въ 〈Кѣпръ〉 еже послати тое корабль, яко да прїидетъ къ нїему и видѣти друг друга. Онъ¹¹ же съ великою радостю, украсивъ чистно, послѣ еи. Она же възъмши светаго Іоанна дѣвъственника и евагелиста и дары, јаже Лазара ради сътвори: омофоръ и нарѣквице, и аби възыдиша¹² въ корабль и отплѣвше къ Кѣпрѣ. Вѣтру же възвигшу се велику, отвезе корабль въ Афонскую гору въ аскаконъ 20 Климентовъ глаголеми – сїе же бѣ съмотрѣнїе Божїе, јако да и та не¹³ прѣбудеть без труда, по архагелову прореченїю. А понїже гора бѣше идолопоклонна, ибо тамо бѣше свѣтилище Аполона. Въси бо Еллини¹⁴ отъ въселїенные гору Афонскую имѣаху јако вѣлию и чистну, и тамо

¹ [Not in B and T]

² ом. Б

³ Афонськиѧ, како нарѣчена бысть "Светаа гора" и коихъ ради дѣль тако прозва ся Т

⁴ коемуждо имѧ М

⁵ проповѣдати М

⁶ раздѣлѣй М

⁷ слѣднїя М

⁸ труждѣнїа М

⁹ Иисухристову М

¹⁰ ом. М

¹¹ Онъ М

¹² въкодоше Б

¹³ ом. М

¹⁴ идолопоклонна, въси Еллини М

приходжаху отвъсъду – овѝ¹⁵ въ поклонјенїе Аполону, овѝ же за проречёнїа и гаданїа, ёже убо и къждо^и въспрѣмаше по своёму искусу. И бъше тамо въсака къзнь и хътрость бъсовска. Тогдà убо
25 отъ въсъхъ идолъ кличъ и въпль великъ бываетъ сицѣви: "Мù жie Аполонови въси, поидете¹⁶ ёже въ Климентово пристанище и прѣдусрѣщите¹⁷ Марію, матерь великаго Бога Иисуса Христа." Симъ же чюдещим се въси сътѣкоше се въ уречённое пристанище и обрѣтоше¹⁸ корабль. Въпросиша же о матери великаго Бога Иисуса Христа¹⁹. Мати же Господа Бога и Спаса нашего²⁰ Иисуса Христа јави се имъ без бојазни и рече: "Азъ есмъ." Онѝ же възъмше ю съ въсъми, иже въ корабли, и отведенѣ на
30 съборище ихъ съ тыщаніемъ²¹ и вѣлѣю чъстию. И отъ въсѣго сънмища въпрошена бысть како²² рода великаго Бога: "Јави намъ," рѣкоста, "о семъ истинно." Отврѣзши же блаженна устѣ своѧ въса исповѣда имъ²³ бывшаа, и знаменїа немала прѣдъ ними сътвори, и отглѣси въсъхъ. И въси падше поклониши²⁴ се Богу, иже отъ нjeè рождышому се. И отглѣшивши ихъ повелъ иже съ нjю, и кръстише ихъ въ имѣ Отца и Сына и Светаго Духа. Симъ и пастира рукоположише Климанта
35 некотораго²⁵ именемъ.

Възрадова же се светая Богородица радостю велѣю, и въсвѣели се духомъ отъ въсъхъ бывшихъ, и рече: "Сia бо гора даде ми се отъ иже сына и Бога моего въ ждрѣби мнѣ, и благодарж емъ, яко не отстави мене без чести." И помоливше се убо за място же и за ждрѣби своје, рѣкши сици: "Сыну мои и Боже, благослови място сїе, и пролѣти милость свою на нje до кончанїа²⁶ вѣка и на
40 прѣбывающихъ въ нjемъ имени Твоего ради. И малаго ради труда ихъ и подвига отпусти прѣгрѣшенїа ихъ. И избави ихъ вѣчнаго мѫченїа. Насыти²⁷ ихъ въсакого блага въ нижашніемъ вѣцѣ и въ будущемъ. Прослави же и място сїе паче въсакого мяста, и прошири крѣви въ нjемъ отъ послѣдъкъ до послѣднjaа его, отъ вѣстока и запада,²⁸ и спаси его отъ въсакые къзни видимихъ и невидимихъ врагъ." Гласъ же съ небесѣ отвѣща еи: "Будетъ сици, яко же рекла еси, аще бо и тiй²⁹

¹⁵ чъстнѣ – овѝ M

¹⁶ поидѣ M

¹⁷ прѣдустрѣщите B

¹⁸ обрѣте M

¹⁹ от. M

²⁰ Бога нашего M

²¹ тыщанїе B

²² яко M

²³ исповѣдѣа мъ M

²⁴ от. B

²⁵ нѣкораго M

²⁶ скончанїа M

²⁷ прѣгрѣшенїа ихъ. Насыти B

²⁸ до западъ B

²⁹ тiй B

45 спасителни зàконъ съхрàнеть." Благодарѝвши же о въсехъ Богородица и благослови мъсто же и нарѡдъ, вънйде въ корабль и къ Кёпру отпути устръми се. Лазарь же въ подвигъ бъше и въ скрьбъ велику от светъи Марїи и за люди же и корабль – мнъше бо се ему, jako удавлјениемъ погръзоше – и неутъшно ридаше о сълучившимъ се. Вънезапу же корабль приближи се Кёпра же и суши.³⁰ Абие изъдоше и къ Лазару доидоше. Лазар же, вънезапу видѣвъ ихъ, удиви се, ибо мати Господа Йисуса Христа³¹ жалость его въ радость прѣмѣнїй. Даде же и дари ему: омфоръ и наруквице, яже отъ Иерусалима принесе (яко же прѣжде рѣхомъ). Иже и въса јави ему, яже въ Аѳонѣ бывша. И възрадоваше се между собою,³² и Христа Бога прославиша, и тако разлѹчиша се. Ихже и отслѣ съ кораблемъ об онъ полъ, како же прауденаго Лазара житїе јавляеть.^c

[Живши въсе дни своє прѣсветаа Богородица лѣтъ НО и прѣиде на небеса.]³³ [Ω житїи светыя Богородици: въ църкви S лѣть и S мъсъцъ, въ дому же Іосифовѣ мъсъци S, и благовѣщение пріатъ въ ЕІ лѣто, и съ сыномъ своимъ и Богомъ сътвори ЛГ лѣть (и сложно имаши МН лѣть), и по Възнесенїи въ дому Іоанна Богослова пребысть КД лѣть, дондеже престави ся (всѣхъ лѣть ОВ³⁴).]^{35d}

Свидѣтельство Светые горы

§ 2. О Аѳонскіе горы пишеть Іоаннъ евангелистъ въ Открывени егѡ сицѣ:³⁶ "И дадоше се жениъ деви крилѣ³⁷ орла великаго, яко да лѣтаетъ въ пустыню³⁸ въ мѣсто своє и³⁹ яко да пѣтаетъ тѣло врѣмѧ⁴⁰ и врѣменъ и полъ врѣмени отъ лица змїева."^e Тлькъ.⁴¹ Дадоше се убѣ⁴² Църкви двѣ писанїи трїсѧтѣвнаго Бога⁴³, сирѣчъ Ветхы и Нови завѣтъ, яко да поютъ се право въ тою пустынью, иде же и обрѣте утѣшениe отъ еретикъ⁴⁴ и дръжитъ тѣло добрѣ (сирѣчъ въ начѣли и посрѣди⁴⁵ и въ концѣ)

³⁰ Кёпъ же и суши M

³¹ от. M

³² мѣждусобою B

³³ [not in M and T]

³⁴ This is the last word in T.

³⁵ [not in B and M]

³⁶ И въ Открывени светаго Іоанна Евангелиста сицѣ свидѣтельству јо Аѳонскыя Светыя горы M

³⁷ крила M

³⁸ пустыня M

³⁹ от. M

⁴⁰ вѣмя M

⁴¹ от. M

⁴² убѣ рече M

⁴³ от. M

⁴⁴ еретигъ B

⁴⁵ прѣдї M

отъ плѣвели врѣга. Мнѡси⁴⁶ же отъ светыхъ рѣше, јако въ пустыню Аѳѡнскую съхранет се јаже
65 Іѡаннѡмъ речённа, и сїцѣ имѣть⁴⁷ истину. И сїа убò до зде.

§ 3. Въ⁴⁸ дни же великаго цара Константина жёна нѣкотора, благоговѣна⁴⁹ и длѣготою
постничества и⁵⁰ православною вѣрою просїавши, въ плѣнь отведе се въ Иверскую землю, їже име
Марія; їже и отъ⁵¹ нjee прїйдоше въ богоразуміе⁵² Ивери по божественному съмотренїю и їже по
архагелову къ Дѣвѣи възлаголанію, јако "землја, їже въ ждрѣби дастъ ти се, въпослѣди⁵³ убò
70 твоёго обрѣза просвѣтит се" – єже и бысть при цари Константинѣ.

А еже⁵⁴ великыи Константинъ їже въ Аѳѡнскыје гори въздвіже Г обители великие, їже въ
памети⁵⁵ Успенїа прѣчсты владичице наше Богородице: едину въ Климентово⁵⁶ пристанище,
вторую же на съборище, третю же идѣже вънїде⁵⁷ въ корабль светаа Маріамъ. И иноцѣхъ въсели
въ нихъ, Раи и Периволь⁵⁸ Богородици нарѣче, и гору повелѣ повѣсудѣ глаголати се Светаа. Град
75 же Аполоніовъ нарѣче Јерисъ,⁵⁹ сирѣчъ Освещенъ, и въса⁶⁰ богоугодна въ житїи и словесїи и дѣли
украшеннѣ устрой. По прѣставлѣни же его и сыновъ его въспрїемъ стрѣптивы царство Іуліанъ
Прѣстѹникъ, и немного посрѣдь въстѧ съ велїею јаростию на христіанї, и їже отъ великаго цара
Константина светаго и равноапостольнаго създаннїе обитѣли, їже въ Аѳѡнскыє горї, разори отъ
основанїа богомрѣзки свѣрь.

80 О їже освещенномъ обители Ватопедскіе⁶¹

§ 4. По прѣшестви же лѣтъ довѣлнихъ въспрїемъ царство Феодосіе Великы. И въ З-мое лѣто
царствїа его послѣ Ватъ, братъ его, отъ Рима сына своего съ велицѣмъ кораблјемъ и дары⁶² јако паче
многы⁶³ въ Царски градъ узрѣти цара, стрїа своего, и познати се отъ нїего вѣкупѣ. Бывшу же

⁴⁶ Мнѡсижи M

⁴⁷ имѣте B

⁴⁸ Истинж. Въ M

⁴⁹ благоговѣна M

⁵⁰ от. M

⁵¹ Ивѣрскїя землѧ, їже и отъ M

⁵² богоразуміе M

⁵³ въпослѣдно M

⁵⁴ їже M

⁵⁵ память и M

⁵⁶ Климентовъ M

⁵⁷ вѣторя же, идѣже вънїде M

⁵⁸ нихъ, Периволь M

⁵⁹ нарѣче ся Ересь M

⁶⁰ въсѣ M

⁶¹ Ватопедехыи M

⁶² даръ M

⁶³ много M

кораблю въ Козю пучину, вѣтру же велику⁶⁴ дыхнувшу смыте вѣтрило и отрочище въвръже въ 85 пучину. Отрочищ⁶⁵ же тъчю възьпи "Пресвета Богородице, помози ми!", и аби обрѣте се на сухо въ Аѳонсцѣи горѣ, и гласъ услышавъ⁶⁶ сицѣ съвыше глаголющъ: "Обнови храмъ, еже есть иже избавльши те отъ горкые съмръти." (Глаголют же, яко тъ есть трети храмъ, яже велики Константинъ въздвиже, а прѣступникъ Іуліанъ разори.) Корабль же прииде въ Константиновъ градъ, 90 убо и писаніе царю дадоша, яже отъ брата его. Възвѣстиша же и отрочищу⁶⁷ съучивша се. Царь же, за отрочища како услышавъ, скрѣбю сѣлѣ обѣть бывъ; таکожде и въсъ синглить⁶⁸. Аби повелъ царь съгрѣнжти⁶⁹ ихъ како повинни отрочища съмръти, и тѣмници прѣдасть. Отрочищ⁷⁰ же, въскрѣмив се нѣкоторимъ инокомъ мѣста тога, прииде до⁷¹ Константина града, и царю явї се, и о себѣ въса⁷² исповѣда, и неповинных отъ узы свободы⁷³. Писавъ убо царь въскорѣ брату своему, иже въ Римъ, въса съучивша се синови его и за създаніе храма⁷⁴. А еже братъ его бѣше принесъ 95 мраморѣ⁷⁵ и стлыпи и фифю многи и различніихъ шаровъ, еже създати храмъ⁷⁶ светаго Гаквава апостола и брата Божія⁷⁷, въ честь его и въ память свою. И яко же прочѣта букви брата своего, цара, 100 аби въложи въса та въ корабли и четири стлыпи багрѣни, еже отъ чрѣтога своего изъмъ, таомъ въскорѣ послѣ въ Аѳонскіе гори на създаніе храма Богоматери, яко же повелъ се. Начинше же разчищати мѣсто, обрѣтоше источникъ глубокъ. Исчрѣпше же води его и обрѣтоше въ дно икону, 105 носещу укрѣшеніе образъ прѣчистые владичище наше Богородице, носеща на лонѣ прѣвѣчное. Отроче, якоже въскорѣ пописанну и блѣстающу и въ судь неврѣдиму, и свѣще великое полно. О сем же чудеси радость велия бываетъ, яко же въсѣмъ зрешии дѣвити се. Наврѣхъ убо источника положиша светую трапезу и светилище създаше убо и храмъ на четири стлыпахъ, ихже прѣдрѣкохомъ, и мусюю пописаше велепно *(зъдов)и*⁷⁸ съ патосомъ. А иже кровь мѣдіомъ 110 позлащенномъ покрѣпше, град же зѣдомъ высоцѣмъ и пиргови утвѣдиша, и въ ны дами многи

⁶⁴ вѣтру же вѣтру *M*

⁶⁵ Отрочи *B*

⁶⁶ услышивъ *M*

⁶⁷ же и отрочищу же *M*

⁶⁸ синглить *B*

⁶⁹ съдрѣгнути *B*

⁷⁰ Отрочи *B*

⁷¹ тога донели же и тыи отрочищъ прииде до *M*

⁷² въсѣ *M*

⁷³ язъ свободы *M*

⁷⁴ и създаніа храмъ *M*

⁷⁵ ма мориѣ *M*

⁷⁶ храма *M*

⁷⁷ Господнѣ *M*. This is the last word in *M* (fig. 3).

⁷⁸ та тѣхъ

испльнише, јако же подобаеть украсише, и Ватопедъ именоваше, сирѣчъ "Ватовъ отрочищъ създѣ" – еже есть ктиторово нареченіе даже и до днѣсъ.

О светѣи икѡнѣ Вратарїци, ѹже въ Івери

§ 5. А иже о светые икѡнѣ⁷⁹ прѣчистые владичыце наше Богородици и приснодѣви Марії, ѹже 110 есть въ обитель Климентову, удивляеть въсакъ слухъ и мысль тое пришествія величіе. Яви же се сїце по Егієсцѣи пѣжчинѣ близ къ Аѳонскѣи горѣ, и луче паче слынца сїающи, јако же въсѣхъ зреющихъ удивляше видѣніе. Възыдоше же въ корабль въси, ѹже въ постничествѣ именитїи, и къ светѣи икѡнѣ вѣдеху се. Икона же бѣжаше отъ нихъ суду и суду, јако же отъ икѡнѣ гласъ слышати се глаголющъ, јако "аще не прїдетъ Гавріиль Иверинъ отъ Малаго Аѳона, не исходжу на сушу". 115 Въси же мниши пришельше къ авве Гавріилу Иверину въ Мали Аѳонъ и молаху его пойти. Он же недостойна сїбе глаголаше сїцевому прикоснованію. И понѣже мнаго молимъ отъ отъць, пришель на краи мора и помолив се, възъсь на воду. Божествна же икона ѹже прѣчистые Богородице скочи на прѣси старапу възлѣгши, ѹже и на сушу съ нѣю изѣде. И въси поклониша се светые икѡнѣ, и облобизавше отнесоше въ обитель Климентову, и въ храмѣ положиша, 120 благодареще Богови сїцѣвомъ чудеси. Пакы же заутро обрѣте се вънь обитѣли на хльмѣ, зарѣ испущае и до обитѣли блестае. Пакы въ храмѣ положиша принесше и пакы отбѣже, дондеже откри смиру Гавріилу Иверину глаголющи, јако "аще други храмъ на порту не сътвореть, не прѣбудж въ нихъ." И абѣ въскоре създаше на порту храмъ укрѣшенъ и въ ніемъ светую икону положиша, јако же та повелѣ. Вратарїцу нарѣкоше, и твораше по въсе дни знаменіа и чудеса 125 вѣла, јако же отъ писаніе явдаєтъ.^f

О ѹже Изографскіе обители светые

§ 6. При царстви Льва Прѣмудраго три присна братія, ихже изнѣсе великии градъ Лихнійонъ, о иже единомъ съмотрѣніи съмѣсливше и быше иноци. Оставльше убо богатство и инь призракъ мира, прѣшълци бывають къ Аѳонскѣи горѣ по Евангелю "Царствія ради небеснаго".^g И сътвориша 130 сїбе три крости, прѣбыше јако мѣло отстониѣ другъ друга раздѣляеми; развѣ неделја съзываше ихъ по обичаю. Јако же повѣду добродѣтель ихъ и гласъ изыде имъ, и мнаги прилѣпляху се имъ, ихже и мановеніемъ Божиемъ създати монастырь ихъ устрои. И обрѣтоше убо мѣсто открывеніемъ Божиемъ. Създаше, да јако хотѣаху храмъ именовати, обѣмъ глаголюще светаго Николаа, овѣм же светаго Клиmenta ѹже у Охридѣ. Несъгласія же радѣ ихъ стоѧше на мѣстѣ икона ненаписана. Въ 135 единъ убо отъ дни заутра явї се пописана, носеши образъ великомуучника Георгія. И ужасоше се

⁷⁹ икѡны Б

о сицевомъ прѣславномъ чудеси, и прославише Бога, и именоваше храмъ о имени светаго великомучынника Георгіа.

А еже о иконахъ светаго въ начелѣ сїце имѣаше: Въсъ нѣкотораа бѣше близъ града Лидѣ, Фануиль глаголемаа. Храмъ имѣаше великомучыника Георгіа съ множествомъ инокъ, и бѣше тамо 140 чудодворе*(и)*⁸⁰ светыи дѣвнаа: єлици же разлѣчныхъ недугъ и неисцѣлнихъ врѣдовъ и страсти язѣвные изъимающе сътѣцаху се въ храмъ светаго, и въси исцѣлѣніе почрѣпаху, ѹже и отходядаху въ своја си съ радостю, благодарюще Бога и великомучыника Георгіа. Въ едѣнь убо отъ дни неявленно писаніе светаго, еже на иконахъ, бысть. Развѣ же икона обнаженна и тѣща въ мѣстѣ стояша, въсихъ убо удивляе. И въ жалость прѣтвори се сїцево видѣніе. Светыи же юви се въ нощи 145 видѣниемъ пастыру. Глаголе: "Что жалуши о мнѣ, пастыру? Азъ обрѣтахъ мѣсто въ Аѳонскѣи горѣ, иже есть въ жадрѣби прѣблагословенные владичище наше Богородице и приснодѣвѣи Марии. И убо аще хощеши избавити се отъ грѣдуше нужде, приди и ти тамо съ иже съ тобою братиами, и тамо и мене обрѣщете. Прѣдаде убо Богъ Палестынью въсун Саракиномъ за еже множество ради безаконеи людьскыхъ." Възьбну же пастырь, и вѣрова видѣнію, и съвѣкупи инокы. Възвѣсти имъ 150 юже отъ светаго провѣщанна. Призвав же лѫчиши въсии⁸¹ и града. И рѣкоше къ нимъ: "Прѣиметъ обытѣль и съхраните. Мы же отходимъ въ света мѣста поклонити се. И Божіа волѧ буди съ нами и вами." А еже тайнство отъ тѣхъ потайше и виденіе. Абіе къ западу шествіе творааху съ риданіе, и плачемъ ланити свое облѣваху удаленіа же ради обители *(и)* своихъ.⁸² И доволни убо дни шествовавше, дондеже достиглоше Аѳонскую гору и обйтѣль обрѣтоше, и*(же)* нареченое, сирѣчъ 155 именованіе, *(Зографъ)*. Вънѣдоше въ цѣрковь, и видѣше икону, и абіе познаше светаго непрѣмѣнна: ни другаго, нь юакоже бѣ въ вѣсѣ⁸³ Фануиль прѣжде. И падоше прѣдъ икону светаго, и землю слѣзами омакаху, глаголюще: "Что толику скрѣбъ вѣлѣжи {въ} намъ, прѣселив се и съ нами зде, о великомучыниче Георгіе?" Иноки же, ѹже обители, елма утолиша риданіе ихъ, въпрашааху ихъ: "Что толико риданіе вѣше, е братиѣ, юавите намъ." Иеще бо не вѣдеху о светѣмъ бывшее. Онѣ же 160 възвѣстише имъ вѣса о светѣмъ бывшемъ и о тѣхъ. Такожде и овѣ тѣмъ подобнаа сказаста, єже и зде бывшее. И въси купно прославише величіа Божіа и светаго великомучыника Христова Георгіа. Пастыра же, ѹже въ Фануилѣ, и зде сътвориша пастыра въ обители. И бѣше Еустратіе (сїце бо нарицаше се) пасѣ*(и)*⁸⁴ о Христѣ свое стадо въ прѣподобіи и правдѣ.

⁸⁰ Θαυματουργῶν

⁸¹ въсѣи *Б*, τѣς κάωμης

⁸² τѣς μονῆς καὶ τῶν οἰκείων

⁸³ вѣсѣ *Б*

⁸⁴ пасѣше *Б*, ποιμαίνων

О светіє обітєли Ііропотамскіє

165 § 7. Въ царство же Романа създà се Ііропотамска обітель съ царскіимъ именіемъ. И понјёже съвръши се дѣло, призваше светитела осветити храмъ, ѹже и прїиде и по чину убò начынь освещати. А въ јакоже⁸⁵ иже "нарѣщи храмъ въ ѹме светыхъ М великомучыникъ, ѹже въ Севасти" архіереа възглàси се – ω чюдеси! – прозѣбе и<с>подъ светые трагпези манитарь, и въздвиже се навїсоту, и покрї въсе светилище. И въз`ымаше М јаблькъ въ его вовръшіе въ видѣніе манитара (сёе 170 же бѣ въ слàву и чьсть светыхъ М великомучыникъ, иже въ Севасти), јакоже и въсѣхъ удивити⁸⁶ зрѣщихъ видѣніе. И прославише величія Божія о сїцевомъ прѣславномъ чудеси.

Мнѡга же и ина знаменія и чюдеса пројави Богъ въ всу Светую гору Аѳѡна и прѣжде и въпослѣды, въ слàву светыхъ Его и въ чьсть светаго мѣста и ѹже въ нјемъ прѣбывающи<хъ>⁸⁷ въ светини и въ добродѣтели. Јако Тому подобаеть въсака слàва и дръжава, чьсть и покланяніе, въ вѣкы вѣковъ.

175 Амінь.

+ Көнъць Отьчъствїа Светые гори Аѳѡнскіе. Прѣведе се сёе Гавріиломъ свещенноЯнокомъ, нотаріемъ съборніе църкве Светые гори, ѹже въ Прѣтато.

^a 26 December

^b Mark 16:15

^c BHG 2219h

^d Cf. Oxford, Lincoln College, MS gr. 29, a. 1548, ff. 204v-205r and Venice, Biblioteca Marciana, MS VII.41 (coll. 1468), s. XVII, f. 220v: "Εζησεν οὖν ἡ ὑπεραγία [άγια V] Θεοτόκος ἐν τῇ ἀνθρωπότητι οὔτως· ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου ἔτη ΙΔ', ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἰωσήφ μήνας ΙΓ', καὶ εὐηγγελίστη καὶ ἔτεκεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοὺν Χριστὸν (όμου ἔτη ΙΕ' καὶ μὴν [μήνες Ο] εῖς), καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπίσεως ἔτη ΛΓ', καὶ μετὰ τὴν Ανάληψιν ἔτη ΙΑ' ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (όμου ἔτη ΝΘ'), καὶ μετέστη εἰς [πρὸς V] οὐρανοὺς πρὸς [εἰς τὸν V] Κύριον.

^e Apocalypse 12:14

^f BHG 1070; А. Г. Бобров, "«Повести древних лет»", Труды Отдела древнерусской литературы 54 (2003), 136-71, esp. 167-8.

^g Matthew 19:12

⁸⁵ въсакоже Б

⁸⁶ удивиі Б, єкплагїнай

⁸⁷ катоикоутоѡн

[III]

Codex:

Д: Saint Petersburg, Library of the Russian Academy of Sciences, собр. Доброхотова, № 31 (11.9.14/ Воскр. 7), а. 1546,¹ ff. 41r-47r. In view of its date (matched by the paper watermarks), this codex is very likely to be the source of the entire subsequent manuscript tradition.²

The text in *Д* is clearly superior to the one published by Igor Eremin from Kiev, Vernadsky National Library, ф. 307 (зб. Михайлівського Золотоверхого монастиря), № 475/1656, с. XVI ex., ff. 21v-26r.³ This Kiev MS is most probably a direct apograph of *Д*.⁴

Further copies of the text were made by Russian Old Believers in the eighteenth and nineteenth centuries.⁵

The edition is based exclusively on *Д*. Its scribe omitted many of the silent ъ/ѣ after a consonant at the end of a word, but sometimes wrote final ъ before the reflexive particle ся.

¹ Described in: В. И. Срезневский & Ф. И. Покровский, *Описание рукописного отделения библиотеки императорской Академии наук*, 2 vols. (Санкт-Петербург, 1910-15), II:122.

² Pages: 220 x 155 mm, linn. 19. Paper folded in 4°, chain distance 31 mm, watermarks of two types: (1) very similar to Piccard, *Vierfüssler*, no. 83 (Eber), attested in 1541, (2) similar to Лихачев, no. 1703 (кабан), attested in 1542. Cf. G. Piccard, *Wasserzeichen Vierfüssler* (Stuttgart, 1987); Н. П. Лихачев, *Палеографическое значение бумажных водяных знаков* (Санкт-Петербург, 1899).

³ И. П. Еремин, ед. *Иван Вишневский: Сочинения* (Москва & Ленинград, 1955), 332-5. The MS is described in: Н. И. Петров, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве*, 3 vols. (Москва, 1891-1904), II:150-5; В. Е. Зема, "Полемико-догматичні збірки XVI –початку XVII ст.," *Український історичний журнал* [45] (2001), № 5, 43-74, esp. 58-9.

⁴ Most of the two volumes' contents overlap: В. Е. Зема, art. cit., 55 (columns 5-6 in the table).

⁵ А. А. Турилов, "Южнославянские памятники в литературе и книжности Литовской и Московской Руси XV – первой половины XVI в.: парадоксы истории и географии культурных связей", *Славянский альманах* (2000), 247-85, esp. 269 with note 39.

Сia повесть принесена бъ ись Светое гòры калутери у монастыр Супрясльскii в лъто от създанiа миру ZНД-e и в то же лъто в сiю книгу вписана. А когда она содѣаша ся пред концем вышбражена сут, еже о обители Еиропотамстei, иже въ Светои гòръ, събысть ся от латиномудрующих.

5 § 7. Въ царство Романа, Грекы обладаящаго, създана бысть обитель сiя подвигом царским. И по еже съвръшили ся всякому дѣлу призываеть ся светитель по подобiю осветити црковъ, иже и прииде и касает ся дѣлу удобъ освещати. Егда же время доиде нарещи имѧ храму, "въ имѧ светых великомучьнику M, иже въ Севастеи" от архиерea възглasi ся.¹ Ω чюдеси! Абiе прозябе испод светыя трапезы манитаръ (сиръч губка) и въздвигше ся на высоту и покрыша светилищную трапезу, иже имѧху M яблокъ его връшio въ виденiе манитаръ. Сие Богъ чюдо јави въ славу и честь светых мучьнику. И бысь всѣм въ удивленiе велiе зрящим тогда, и прославиша Бога и светых Его великомучьнику. Манитаре же по освещенiи храма съдробиша, и вси от них вкусиша освещенiя ради. И много исцѣленiе въ недужных быс. Како отвсюду приходжаху, увѣдавше о сих, и възимаху от них часть и въ далечныя отношаху страны, иже и повсюду чюдодѣяха и много исцѣленiе творяха призываием светых мучьнику. Како множество народа и корень и стеблiе роздробляха, и дѣляха ся на главы, и паки въ Θ день мартiя мѣсяца абiе прозябоваха въ славу и честь светых мучьнику. И бысть о сем радость велiа всѣм.

§ 8. Но еже от искони добра ненавидяи приводить по морю царя Палеологa, латиномудрена и суетославнаго, и съ патрiархом единомудренным ему. Нашествуютъ же въ светоименитую гору съ всѣмъ воинством, прозяще поменъ и съединенiе от всѣх въ Светои горъ живущих. Иже и въ Лавре светаго Аѳанасия прiаша их козни, еже сим избавиша ся от них лавряне. (Но пред Богом лъсти нѣсть!) И въ Амальфинову обитель, и въ Каракаль, и въ Алимпиеву обитель прiаша ихъ и съединиша ся купно. Въ Иверскую же лавру придоша, и не прiаша ихъ въ съединение и поменъ не даша им. Тѣм же разъариша ся на обитель сѣло, и въ карабль въметаша инокы и въ море погрузиша, а еже родом Ивери, тѣх волплѣнь отслѣша въ Италiю.

Та же въ Протатию прiидоша. Протъ же съ всѣми старци и съ клиросомъ обличиша от Светого писанiя царя и патрiарха его и съ иересiю их. Они же, видѣвшe поруганiе свое, абiе устремиша ся гнѣвом и зажгоша Протатию отвсюду съ всѣми, иже в немъ, кробы и съ пиргом; прота же ужным вѣшалом прѣдаша смерти. Окрестъ же повсюду келiя разориша и пожгоша съ всѣм.

30 По семъ же устремиша ся въ великую обител Ватопед. Мниси же разбѣгоша ся въ гору по скровная мѣста. Игумена же обрѣтоша съ нѣкою братiю, его же въпросиша о прочих мнисех.

¹ се Д

Онъ же к ним отвѣща: "От гнѣва вѣшего бѣжаша, да не осквернять православную вѣру." Они же рѣша: "Мы не православни ли есмо?" Игуменъ же паки к ним рече:

– Богоборци есте и еретици, и от цркве Божія и от всѣх седми съборъ вселенскихъ отлучени,
35 понеже преданія их не дрѣжите въ исповеданіи православныя вѣры, еже есть "Вѣрую въ единого Бога", но прилагаете и глаголете, јако от Отца и Сына исходит Свети духъ, и, сѣ глаголюще, раздѣляете Божество въ четыри лица; и въ тѣло Христово оправдно мертвъ, а не съврѣшенъ хлѣбъ приносите; и посты, јаже светыми апостолы и светыми отцами на седми съборах вселенскихъ съ папами римскими прѣданыя, не дрѣжите с нѣми равнно; и ина многа творите, јаже не подобаеть. И
40 от тѣковых пишеть апостоль Павелъ къ Солунянам, глаголя "Заповѣдаем вамъ и запрѣщаем отлучати ся от всякого брата без чину ходящага, а не по преданію, јаже прѣяша от нас."^a

И сїя безаконнїи слышавше от преподобнаго игумена, уирающаго ихъ от Божественаго писанія, взяша его съ обрѣтаемыми инокы и пред обителю вѣшалом удавленом умертиша.

Потомъ прїдоша въ обитель Зуграфскую. Иже и сих начаша ласкати словесы, и помень и
45 съединеніе прôшаху от них. Иноци же вси въ пиргъ събѣгоша ся, и клятвою тѣхъ съ царемъ и патриархом и съ ересью их анаѳеме прѣдаша, по апостолу.^b Они же, затыкающе уши своя, јако аспи, *«да»* не слышати громуна словеса их и събравше множество фврастїя отвсюду, пиргъ зажгоша. И съгорѣша в нем иноци вси съ пиргом и прôчим, јаже в нем, мѣсяца октября I день.

Та же повсюду Светыя горы жилища инок разориша и пожегоша, и смерти преподобных много
50 прѣдаша.

Та же оттуду съ всѣм полком прїдоша на великую обитель Еиропотам. И еже в ней мниси узрѣвше нашествїе их, страх и трепетъ нападе на ня, јаже слышаху въ иных обителех творимая от них. И срѣтают их съ свѣщамї и кадилы, прѣяша их подобно православным, и съединиша ся с ними. Оле прельщеню! Егда же дїаконъ "въспомяну от архиепископе (онъ сїци)² и от притче его и
55 от благочестивом цари" рекъ, – от чудеси! – тогда Богъ съ высоты приниче и сътвори земли потрясти ся. Идѣже достоинїи съ недостоинными приобщиша ся и обѣщницы быша. Абѣ вънезаапу распадоша ся стѣны црковныя и градскыя съ всѣми зданїи и разориша ся,jakоже древле стѣны Ерихонская при Іисусѣ Наввинѣ. Тѣмъ же и погуби вся безаконники въкупѣ. И бысть жрѣтва умерщвлена, иже прѣд Богом мрѣзка, ибо едина часть от столпа градского преклонена
60 отста въ знаменіе вѣчное даждь и до днесъ.

Сїя убо обличенїя видѣвъ царь и патриархъ его, нападе страх на трепетъ на ня. Та же внидоша в корабля и отидаша посрамлені. (Понеже тогда по суху царьствоваху Блѣгаре, и бѣ имъ

² sc. Римсѣмъ

царьствующїи град Тръновъ – в нем же и патріархъ вселенскыи бѣ тогда; они же морским портом царьствоваху. В то врѣмя Фрѧзи и царьствующии Константинград съдръжаху.) Мнози же от 65 полка их въ горѣ оѣсташа и послѣди иноци искусни быша. Тогда течаше лѣто от създанїя мїру шестотисущно и седмосотно ПД,³ егда сїя устроиша ся злая от безаконных еретикъ.

А еже иноци, их же прѣдкохом съкровени въ врѣтпех и чащех, исходжаху и обрѣтаху кровы своя и жилища съжежена и порушена и плѣнена от духобрецъ, и единожителни избиени. Плакаху и рыдаху их, како Рахиль древле чад своих,⁴ и съ плачем појаху псаломъ пророка Давида:

70 – Боже, прїодиша языци въ достоянїе твоєя матере, гору и жребіи ея, и оскверниша цркви Твою.

Положиша трупія рабъ Твоих брашно птицам небесным, проліша кровъ их, како вѣду, акрѣст Аѳона, и не бѣ погребаи. ⁵ Доколѣ, Господи, гнѣваши ся до конца? Пролни гнѣвъ Твои на языки, хулящия на Духъ Твои светыи и на цркви православія Твоего! ⁶ Скорѣ да предварят ны щедроты Твоя, Господи, како обнинищаом съло. Помози нам, Боже, спасителю нашу. Славы ради имени Твоего, Господи, избави нас.⁷

75 Мы бо, людие Твои и оца пажити Твоєя, исповѣмы ся Тоби, Боже, въ вѣкы, и в род и род възвѣстим правду отецъ наших и чудеса Твоя въ утвѣржденїе всѣмъ въ вѣкъ вѣка.⁸

Сїя вся съ рыданіемъ и плачомъ уставиша. Тѣмъ же и погрѣбают светая телеса.

А еже мрѣзкии и безаконнии царь Палеологъ и единомдреный его патріархъ съ шумом преїдоша: и паметъ их, и помень, и домъ их преиде какоже Сауловъ. А гора Аѳонскаꙗ 80 предспѣвшає како дом Давидовъ, и скинїа падшая ся въскресе. И сїи, рѣша, на конех, сїи на колесницахъ – мы же въ имя Господне Бога призываомъ. Тїи спяти быша и падоша, мы же въстахом и исправихом ся.⁹

Господи, спаси царя¹⁰ Андronика и иже от сыновь сыны его, еже устроилъ православіе: и цркви исправи на прѣвенецъ православія пакы, и иже въ Светои горѣ пожъжена и порушена вся вѣздвиже 85 и уkrаси. Тѣм же и Еиропотамскую обитель от основанїя вѣздвиже всю: и град, и пирговы, и келїя, и вся службы и цркви съ всѣм подобием уkrаси. И прїзыва архиеря осветити по уставу, еже и прїиде съ причтом и дѣлу касаше ся. И съврѣши ся освещенїе нѣваго хрâма пакы во имя светых великомучник M, иже въ Севастеи. И всенощное моленїе сътвориша, како да пакы јавить ся чюдо о манитару, какоже и прежде бысть. И не убо прозябе, како да разумѣеть последнїй род 90 бојати ся Бога и дрѣжати прѣданїя светых отецъ. И да не имут нѣцїи глаголати, како сїцѣ от начала бысть, но да заградять ся уста латиномудрующим и да не возносять ся брови, за еже се прѣста знаменїе. И на стенѣ градской части преклонена оѣста и до днесъ, и въ светилищи оконца под светую трапезою, идже прозябаше манитаръ, како да неразумнїи разумѣютъ истинною киѣ

³ In marg.: зри о лѣте тогашнем.

Богу служать православно. Киё ли прегрѣшают въ православиѣ, да обличають ся и да постыдять ся
95 и здѣ, и на Второе пришествиѣ Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа прѣд аггелы Его и прѣд
всѣми светыими. Аминь.

^a II Thessalonians 3:6

^b Galatians 1:8

^c Jeremiah 31:15, Matthew 2:18

^d Psalm 78:1-3

^e Psalm 78:6

^f Psalm 78:8-9

^g Psalm 78:13

^h Psalm 19:8-9

ⁱ Psalm 19:10

[III]

Codices:

P: Saint Petersburg, National Library of Russia, MS F.I.643, ca. 1625-1655 (fig. 4)¹

X: Mount Athos, Chilandari Monastery, MS 488, ca. 1613-1642, ff. 1r-30v (fig. 5)²

Angel Nikolov has found a fragmentary copy of [III] in Plovdiv, Ivan Vazov National Library, MS 110 (232), a. 1708, f. 150r-v.³ According to Yavor Miltenov, this is an apograph of X.⁴

PM: Рай мысленный, в нем же различные цветы преподобным Стефаном Святогорцем собраны о Святей Афонстей горе, почто ради Святою зовется (Монастырь Иверский [Валдай], 1659)⁵

The text published by Stoyan Argirov from Mount Athos, Zographou Monastery, MS III.k.18, a. 1785, ff. 8v-22v, is directly copied from *PM*.⁶

The Bulgarian historiographer Spyridon (1792) evidently copied passages from this Zographou MS.⁷

3: "Composite Charter" of the Zographou Monastery on Mount Athos, s. XVI?⁸

¹ 21 leaves, 299 x 207 mm, linn. 24. Paper folded in 2°, chaindistance 25 mm, watermark generally similar to no. 572 (корона) in: Г. В. Дианова & Л. М. Костюхина, *Филиграны XVII века по рукописным источникам ГИМ* (Москва, 1988). There are quire signatures on ff. 1r and 8v (ЛС), 9r and 16v (ЛZ), and 17r (ЛН). The MS is described in: И. А. Бычков, "Краткий обзор собрания рукописей, принадлежащего преосвящ. Еп. Порфирию, а ныне хранящегося в имп. Публичной библиотеке", *Отчет Императорской Публичной библиотеки за 1883 г.* (1885), 1-80, esp. 78-9 (cat. 60). See also Порфирий (Успенский), *История Афона*, 2d ed., 2 vols. (Москва, 2007), I:200, 245, 288-90, 294-5, 301-2.

² Described and reproduced (f. 1r) in: Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара* (Београд, 1978), 186, pl. 163.

³ Description of the MS: Б. Цонев, *Славянски ръкописи и старопечатни книги на Народната библиотека в Пловдив* (София, 1920), 147.

⁴ Y. Miltenov, "Notes on Stefan the Hagiorite's *Narratio De Sancto Monte Athonensi* Together with an Edition of the Text According to Ms. F.I.643 from the Russian National Library in Saint Petersburg (olim St Paul Monastery on Mount Athos), *Scripta & e-Scripta: Journal of Interdisciplinary Mediaeval Studies* 12 (2013), 69-97, esp. 72 with note 11.

⁵ Described in: А. С. Зернова, *Книги кирилловской печати изданные в Москве в XVI-XVII веках* (Москва, 1958), 138-9 (cat. B.2). Reproduced (first opening) in: O. R. Borodin & D. A. Gialamas, eds. *Russian Travellers to the Greek World: 12th–First Half of the 19th Centuries* (Moscow, 1995), 99 (cat. 160). Rough translation into Russian: Ю. И. Зинченко, ed. *Рай мысленный: к 340-летию издания* (Санкт Петербург, 1999), 34-59.

⁶ С. Аргиров, "Из находките ми в светогорските манастири Хиландар и Зограф," *Списание на Българската академия на науките и изкуствата* 63 (1942), 1-22, esp. 3-16. Description of the MS: Б. Райков et al. *Каталог на славянски-те ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора* (София, 1994), 135-6, fig. 264 (cat. 263).

⁷ В. Н. Златарски, ed. *История во кратце о болгарском народе словенском, сочинися и списася в лето 1792 Спиридоном юеросхимонахом* (София, 1900), xiii, xlii-xliii, 72-85. Description of Spyridon's original MS: Б. Христова et al., *Славянски ръкописи от български произход в Руската национална библиотека, Санкт-Петербург* (София, 2009), 215-8, pls. cliv-clvii (cat. 87).

My edition is based primarily on *P*. Its scribe confuses ѫ/и/ы, о/ω, Ѫ/e, silent ъ/ъ, and sometimes varies the ending of nouns and verbs, e.g. богонὸсныхъ/богонὸсныхъ, въсылааху/въсылаху. As the text is not always clear and *P* is certainly not its protograph, I have occasionally regularised the spelling. Obvious scribal errors (such as нъ въсакъ дънь in line 176, възвраащаху and уражаааху in line 227, etc.) have also been silently corrected.

Diplomatic editions of [III] were recently published by Dmitrii Bulanin (from X) and Yavor Miltenov (from *P*).⁸ I was unaware of their work.

⁸ Edd. А. П. Стоилов, "Своден хрисовул за историята на Зографския манастир", in: *Сборник в чест на Васил Н. Златарски* (София, 1925), 447-57, esp. 452-7; Й. Иванов, *Български старини из Македония*, 3d ed. (София, 1970), 537-46, 695-6 (no. LXV). (The two editions exhibit a few minor differences. I have not seen the MS.) German summary and nineteenth-century Greek translation: H. Gelzer, "Sechs Urkunden des Georgsklosters Zografu," *Byzantinische Zeitschrift* 12 (1903), 498-532, esp. 505-7, 523-9.

⁹ Д. М. Буланин, "Афон в древнерусской письменности до конца XVI в.", in: Д. С. Лихачев et al., eds. *Словаръ книжников и книжности Древней Руси: вторая половина XIV-XVI в.*, 3 vols. (Ленинград/Санкт-Петербург, 1989-2012), III:427-763, esp. 749-63; Miltenov, "Notes on Stefan the Hagiorite's *Narratio*", 84-97.

Сказање о Светији го рѣ аѳѡнциї, како бысть въ ждрѣбїи¹ прѣсвети владичици нашеи Богородици и како Светаа гора нарече се и въ периволь еје;² иже и по вѣсть о божественныхъ икѡнахъ чудеси;³ и о обитали ихъ⁴ отчести зданіе; и въспоминаніе въпослѣдніихъ иже на светыхъ богоносныхъ отъць приключши се отъ мрѣзкихъ

5 Латинъ Божи гнѣвъ; и о тѣхъ і иныхъ по вѣстей⁵ въспоминаніе. Съписано божественнымъ Стѣфаномъ.

Благослови, отче!

§ Р. Коль възлюблена сѣла Твоа, Господи силы! Желаетъ и скончавает се душа моѧ въ двары Господни.^a Подобъ,⁶ възлюбленіе и въждѣлѣніе сълѡ, иже блаженыхъ путь въ законъ Господни ходеющихъ^b добродѣтельныхъ мужъ, стъзе ихъ. Ревнующе бо по велѣнію⁷ закона, иже положена дрѣвле, не 10 Адама заточенія бојазнно носеще и отъ жизніи прѣступленія рождаши съмрѣть, прѣидоша, Наеви подобна, отъ умрывающеныхъ въ втораго⁸ мѣра и дугу дѣблѣ⁹ положенъ, завѣть незабвѣнъ.^c Прикасаніем¹⁰ стъпѣ губителна прѣмудрости¹¹ езыкъ не прильпим се!^d Въразумим же се јаснѣ, Авраама да познаемъ гласъ отъ съвѣште: "Изыди отъ землѣ своеї и прииди въ землю, юже ти покажу."^e Богови да прѣнесем себѣ жрѣтвы освещенія, јако да и мы слышимъ сїцевы: "Нынѧ разумныхъ, јако боите се Бога"^f – понеже нравомъ не въси уподобиша се сему. Обратим се убо, јако Лотъ, съ исповѣданіемъ топли и покааніе кончно съ хранимъ јаже и по сему.^g Отврѣжемъ сапогъ, јако Мѡиси, да чистѣ ўзримъ огненое чюдо и вѣнmemъ гласъ ти јако "Азъ есмъ Богъ Авраамовъ, и Богъ Ісааковъ, и Богъ Йаковъ".^h Тѣмже¹² посѣтимъ братию нашу отъ томлjenia вътораго Фараонаⁱ и покажемъ¹³ любовь. Јако Йуда Макавеи въ Сіонъ градъ цара великаго ратое*и*¹⁴ се съ 15 иноплеменными и за своє едиплеменне съгрѣшившемъ сътвори¹⁵ отцестительныje жрѣтвы и молјеніа къ Щедрому,^k колми паче мы о нашихъ кающихъ се – јакоже и Петрови Христосъ.^l Тѣмже

¹ бысть жрѣбий РМ

² и садъея РМ

³ чудеса РМ

⁴ обителехъ РМ

⁵ приклинишися отъ мерскихъ Латинъ; и тѣхъ по вѣстей РМ

⁶ Подобень РМ

⁷ пове лѣнию РМ

⁸ уме рѣвлѣ ныхъ втораго РМ

⁹ подобле РМ

¹⁰ прикасаніе Х, П

¹¹ прѣмудрости П

¹² Тѣмъ РМ

¹³ Покажемъ РМ

¹⁴ ратује Х, ратуя РМ

¹⁵ сътворим Х, П

и мы, пѡдѣбнаа сїимъ ревнѹимъ и гр҃дѹщаго къ намъ спасенїа прѣсеща, не изжденемъ¹⁶ вънь, нь въ гѡрѣ прѣбѹдемъ, јако да Амалїка побѣдимъ;¹⁷ и посрѣдимъ свирѣпїје¹⁸ свещенники другаго Ахава, јако Ілїа;¹⁹ облїчимъ Иродѡво безаконїе, јако пустынныи питателъ Іѡаннъ²⁰ – ибо сїцевымъ 25 сподѣбим се. И научим се мудровати ω Светѣмъ Дусѣ, съходеща на Сына Божїа по јавлjenїи Родителја.²¹ По семь їже пакы на Ѣаворѣсцѣи гѡрѣ съ лучшими ученики възримъ Божество, елико можемъ въсприети, и тамо вънmemъ глїса Отча јако "Сыи јестъ Сынъ мди възлюбленнии, егдже извѣлихъ. Тогд послушаите!"²² Тъ глаголјеть намъ: "Мѣне любите, заповѣди моје съблудите" и буду съ вѣми до скончанїи вѣка."²³

30 И нынja Тъ јесть и не прѣмѣнијает се їже въсѣмъ призывающіимъ Егò въ истинну – ибо Тому молитвы и молjenia принесемъ въ горы, како и прѣчиства мати Егò въ Елеонсци,²⁴ да и намъ прѣклонет се стѣбли²⁵ садовъ²⁶ и призоветъ успѣнїе наше небеснаа и земльнаа, єже въсхвѣлити наше подвїги, јакоже и "прославляющїих ме прославлю, а оставляющїих ме оставлю."²⁷ Где прѣмудръ, где съпїсателъ, где възыскателъ вѣка сегда?²⁸ Отрѣзвим се и възьщемъ доброго бїсера, и богатство наше 35 прѣдадимъ, јако да искупимъ тогд имѣющаго сѣла,²⁹ и въ нихъ въсёлим се. Где їже сїцеваа? Вънмѣмъ щура³⁰ въселенскаго, глаголюща: "въ пустынїахъ и въ гѡрахъ и въ оконци земле," "оскудуваеми, оскрѣблаждеми и озлоблаждеми"³¹ альчбою и жеждею и наготою. Сїцеваа имѣюще жительства убо пророци, апостоли, мученици, прѣподобнii и виси светїи: ѡвии убо отъ мучителјеи, друзи же своймъ пройзволјенїемъ за їже небесноје полученїе оставише домы и 40 рѡдители и прѣчаа (по Благовѣстїи),³² превитааше въ пустынїахъ јако елени, їже на высокихъ горахъ, и приобѣжиши злечи³³ въ камени³⁴ – камен же бѣ вѣра Христова и утврѣженїе Цркви, идѣже и вратата адова не удволѧютъ eu,³⁵ до кончанїи³⁶ вѣка непобѣжденно имать рекшааго.³⁷ Їже сему строители не оскудуваютъ упованиемъ, аще и съмрѣть вѣрою получетъ нынja и озлоблѣнїе, нь избавленїе, по апостолу рѣщи: "да лѹчише въскрѣшенїе улѹчетъ".³⁸ Тѣм бо отъ Бога и законъ въ 45 пустыни подаде се вѣликому Пахомію въ скрїжали мѣдне, нашразующа аггельского житїя и чїна.³⁹ Оттолѣ бо въсака гора и дѣбрь исплѣнjaше се отъ высакого езыка и плѣмене, Богомъ устрѣмленми: ѡвии бо отъ пройзволjenїа, йнїи⁴⁰ же и не отъ пройзволjenїа мановѣнїемъ

¹⁶ изжденемъ П¹⁷ сверѣпїје П¹⁸ горѣ Елеонстѣй РМ¹⁹ вѣтви РМ²⁰ щура, сирѣчъ повелїнїя РМ²¹ скончанїа X²² рекуща X, РМ²³ друзья РМ

божьественныимъ привлачаа́ху се, и не хотеши, иже къ спасёню, и наставляеми въ избранныаа мъста, еже и Светаа Святыхъ наръчют²⁴ се. Обаче вънмъ о́пасно ѿ сицъ имъющіихъ явѣ.

50 **Зачало:**

§ 1. По възнесёнii Господа нашего Иисуса,²⁵ иже на небеса, съвакупленомъ ученикомъ въ Сионѣ съ Маріею матерю Иисусовою, Утѣшителя ожидающе по заповѣди Христовѣ якоже рече имъ отъ Иерусалима не отлучати се и прѣча,^{dd} между симъ мѣтнуша ждѣбii, гдѣ убо коемуждо ученику котораа страна земли въ дѣстяніе будеть проповѣдати евангеліе Божіе. И сїа отъ матере Иисусовы 55 мѣтнута быше. И якоже по семь мѣло покоснѣвшi,²⁶ рече Прѣчистаа къ ученикомъ: "Хощу съ вами и азъ мѣтнути мои²⁷ ждѣбii, яко да и азъ не буду безъ чести,²⁸ ны Богови и мнѣ которыје землje дарювати се." Они же благоговѣино и съ страхомъ мѣтнуша по словеси Божіе матере, и падѣ ждѣбii Иверскаа землja. Абѣ съ радостию въсприе²⁹ и хотѣаше поити. Агел же Божіи рече је³⁰: "Не разлучаи се отъ Иерусалима.³¹ Ждѣбii же тебѣ падши просвѣтит се въ послѣднеѣ днii 60 въ твои обрѣзь. И Владичество твоё не прѣбудеть³² тако, ны имаши потрудити се мѣло въ землю, юже тѣбѣ Богъ изволить." И сїа рекъ, агель отъидѣ отъ нїе.

Лазар же Четвёроднѣвныи бѣ³³ въ Кѣпрѣ острѣвѣ отъ страха Іудеискаго (тамо бо бысть и светитель рукоуположень отъ Варнавы³⁴ апостола)³⁵ и жѣлаше мнѡгою любовию видѣти прѣсвѣту Марію,³⁶ и якоже рѣхомъ, боѧше се³⁷ отъ Іудеискаго томлjenija прїйти въ страны Иерусалимскыje. 65 И сїа сему разумѣвшi мати Божіа, начрѣтивши бѣкви къ Лазару отпусти, утѣшенно имъющеи³⁸ падобie, яко иже и корабль³⁹ отпустити јеи и прїйти къ нїему въ Кѣпръ, а ть да не приходить. "Тако прѣдадѣ⁴⁰ се намъ смѣреннаа дрѣжати," рече. И сїа прочь Четвёроднѣвныи, сѣло удиви сѣ тѣковому смѣренiu, абѣ съ великою радостю пославъ корабль и писаніе. И сїа видѣвшi прѣчистаа

²⁴ нарѣчют П

²⁵ Иисуса Христя РМ

²⁶ покоснѣвшi X, РМ

²⁷ и азъ с вами моя метнутi РМ

²⁸ чѣсти РМ

²⁹ въсприе мъ X, въспрѣмъ П, воспрѣмъ РМ

³⁰ нѣ П, X; ей РМ

³¹ ся Иерусалима РМ

³² твоѣ прѣбудеть РМ

³³ бѣ Четвёроднѣвный X, РМ

³⁴ рукоуположень Варнавы П

³⁵ апостола Варнавы РМ

³⁶ видѣти пресвятую матерь Господа нашего РМ

³⁷ боѧше бо ся РМ

³⁸ имъющи X

³⁹ яко иже корабль РМ

⁴⁰ предадѣти РМ

Мàриа, въстàвши съ възлюблèнныимъ ученикомъ Христовымъ и дѣвъствъникомъ⁴¹ Іѡанномъ, въ 70 корàбль вънйдоше и плùти начеше къ Кёпру. И вънезаàпу духъ съпротивънъ привлèчè⁴² корàбль въ аскалонъ⁴³ Аಥонскыје горы – и се мàло потрùженіе прѣчистъи Богородици, јаже отъ агела рекомаа јei.

Горà же бъше та⁴⁴ исплèнјена кùмиры повьсùду, јако ту бъше кàпище и свѣтилище Аполоново. Ибо гаданія и врàжанія и юна мнѡга въ неи бъсованія бъху.⁴⁵ Йже имѧху Еллини въси мъсто то (бъ 75 бо избранно s̄elō) и тàмо отповьсùду въселенныи прихождаàху на поклоненіе. И къждо вѣсть⁴⁶ отъ гадальцъ прїемаàше, отъ нјеи же⁴⁷ вѣщи въпрашаàше и хотѣаше. Абие же отъ⁴⁸ въсѣхъ идоль бысть кличъ и выпль сицевыи: "Сънидѣте съ горы, въси людие прѣлыщеніи суётнымъ Аполономъ, въ пристанище Климèнтово и въспрїмѣте Марю, великаго Бога Йисуса матерь!" Сia бо нарѡдъ слышавше, удиви се. И сътекоще се по глàсу на бръгъ мора, ѹже и корàбль⁴⁹ видѣвшe. И матерь 80 Божијо въздигòше и на сънмище отнесощe. Въси же въпросише,⁵⁰ єже како Бога роди и коего по юмени.

Абие же отвръзè⁵¹ блаженнаа своја устà и благовѣсти нарѡдомъ въса. И въси падоше и поклонише се Богу, ѹже отъ нјеи рѡждшому се. И въроваше и кръстийше се въси. Сътворена бо бъше и мнѡгаа чудеса ту отъ Божије матере. И учителја и настàвника тѣмъ Климента постави. Ибо възрадова се 85 духомъ. Рече: "Се въ ждрѣбii мнѣ бысть сына и Бога моего." И благослови люди. Пакы рече: "Божија благодать на мъсто сїи и на прѣбывающеи въ нјемъ съ вѣрю и съ страхомъ и съ заповѣдеи⁵² сына моего. Йже съ мàлымъ попеченіемъ изобилно будуть⁵³ имъ въса на землї. И жизнъ небесную полùчетъ. И не откраднеть милость сына моего отъ мъста сего до скончанія вѣка. И азъ буду тѣпла застутница къ сыну моему отъ мъста семи и отъ прѣбывающихъ въ нјемъ."⁵⁴

⁴¹ дѣвъствъникомъ П

⁴² привлèгъ РМ

⁴³ во асколонъ въ пристанище РМ

⁴⁴ таа бяше РМ

⁴⁵ бъху въ ней бъсованія РМ

⁴⁶ пòвѣсть РМ

⁴⁷ отъ ѹже РМ

⁴⁸ Абие отъ РМ

⁴⁹ ѹже корàбль РМ

⁵⁰ Вси вопросиша РМ

⁵¹ Абие отвръзъ РМ

⁵² заповѣдей сирѣчъ закономъ РМ

⁵³ будетъ РМ

⁵⁴ семъ. РМ

90 Сіа рěкши, благослови, и въшьдши въ кора́блъ съ прѣдречённыимъ Іѡа́нномъ и съ прочими, отплу́
въ Кю́пры. И обрѣте Лазара въ велицѣ скрѣби, иже за нjeе сълѹчшее се⁵⁵ – не бо вѣдѣашеничесоже
о семь съм отрѣнїи Божи. Абие же Божиа матерь⁵⁶ прѣложи ему скрѣбъ на радость.⁵⁷ И дары
принесе ему омофоръ и нарѹкице, иже бѣ сїма сътворила Лазара ради. И въса исповѣда ему, яже
въ Іерусалимѣ бывшаа и въ Аѳонсци горѣ. И о въсехъ благодарише Бога. И прѣвѣзе се паки на
95 ань полъ, и отиде въ Іерусалимъ. И яже въ мѣло врѣме прѣстѣви се къ Господу прѣсветаа
Богородица Марія.

§ 2. По прѣстѣвиенїи бо еје⁵⁸ отыде Іѡаннъ въ Ефесъ съ Проходромъ. И въ островѣ Патмѣ въ днь
недѣлни въ видѣнїи бысть. И съпїса откryvениe: въса бывшаа и настоещаа и хотѣщаа быти. Въ них
же и сїа рече, еже напослѣдъкъ сълѹчит се на Църкви Божию сїце: "И женѣ побѣже въ пустыню, где
100 имать тѣмо мѣсто уго́товано отъ Бога".^{ee} Женѣ же есть Църковь Христова и отъ еретикъ, яже въ
Римѣ, низвръжена бысть. Мнози же отъ⁵⁹ светыхъ рекоще, яко въ Аѳонсци пустыни имѣаше
тѣмо мѣсто уго́товано отъ Бога – и тѣмо истинно. "И дадоша се женѣ двѣ крилъ аръла велика, яко да
105 лѣтает въ пустынї,"^{ff} въ мѣстѣ сї. Дадоша⁶⁰ се Църкви двѣ писанїи тѣмо, гръчско и българско,
благословити и славити единого Бога, три съставна и нераздѣлима, и служити Ему. Сѣ есть аръль
вѣликии и двѣ крилѣ: три състави бо есть и нераздѣлимъ.⁶¹ "Яко да питает се тѣмо врѣмѧ, и
врѣмена, и полъ врѣмена отъ образа смїева."^{gg} Сирѣчъ: да дръжит се тѣмо устѣвъ и утвръждѣнїе и
истинна, яко посрѣдъ и послѣди отъ образа Латинскаго. "И пустї смїи отъ усть своихъ задѣ женію
вѣдѣ яко рѣку, яко да сїю поринеть."^{hh} Сѣ же: събрало съборъ и глаголающе на Църковь прѣльстъ и
напасть, яко конъчнѣ попрати. "И помѣже землѧ женѣ",ⁱⁱ сирѣчъ царство Агаранско, аще и
110 нечестиво есть, нѣ помѣже Божией Църкви. "И отврѣзъ землѧ⁶² устѣ свої, и попи⁶³ рѣку, юже пусты
смїи на жену."^{jj} Сѣ же: Агаране попрати Константинаграда царство и утвръждѣнїе събора римскаго,
яже на Църкви низложише. И тако о семь събыст се Іѡанново видѣнїе.

§ 3. А при цари убо Константинѣ велицѣмъ и благочестивомъ женѣ нѣкаа вѣрна и благоговѣина въ
плѣнь вѣзёта бысть въ землї Иверъской, паче же Богомъ послана. И тѣмо сущи въсу ту землю

⁵⁵ за не солѹчшее ся РМ

⁵⁶ мати Х, РМ

⁵⁷ в радость РМ

⁵⁸ прѣстѣвиенїи еје П

⁵⁹ Мнози отъ РМ

⁶⁰ В мѣстѣ ея дадоша ся РМ

⁶¹ не раздѣленъ РМ

⁶² землѧ РМ

⁶³ потопи РМ

115 кръстъ и увѣри, јакоже агель Господиъ рече Божији матери: "Землја,⁶⁴ јже изволи се тебѣ, просвѣти⁶⁵ се послѣди въ твои образъ." Јже и бысть при цари Константинѣ, јакоже рѣхомъ.

Цар же Константина въ го⁶⁶ јже въ ждрѣбии прѣсветые владичице наше Богородице, въздвигнувъ трїи вѣликије обитѣли въ паметъ светаго и чистнаго успенїа је: А-ю⁶⁷ въ вѣхадь, где убо приста корабль съ Богоматерю; В-ю⁶⁸ на сънишици, идѣже благовѣстъ людемъ и кръсти ихъ; Г-ю

120 въ нисхадь, где въ корабль въшедши и⁶⁹ отиде. И въ сихъ обителјехъ иношъ множество посади, и "Периволь Прѣчистыи" нарече, и го^у заповѣда звати ю Светаа. Градъ Аполоновъ нарече Јерись, сирѣчъ "освещенъ", јако бо близъ Светыје горы и тѣи⁷⁰ освещает се.

По прѣставленїи же Константина цара и Константина сына егдѣ опојасав се Јуліанъ прѣстѹпникъ и въса сїа поруши⁷¹ и измѣни, јаже отъ светаго цара Константина въздвигоше се. Ны въ малъ прѣиде 125 съ шумомъ съи богомрѣскими Јуліанъ. Мѣсто же прѣчистыи Богородици растѣше и прѣдохождааше въ въсе дни, и множааше се іночьскоје селјенїе, и крѡви божиствнїи јако цвѣти вѣснїи {и} плоды благоприѣтны на въсако врѣме Подателю въсачьскихъ въздавааху. Быше⁷² бо видѣтелнаа множаишша⁷³ знаменїа и чудеса, отъ въсѣми влачима и Богомъ показаема.

§ 4. Тогдѣ убо и о Ватову отрочищу, шиствующу по морю отъ Рима въ Константина-градъ къ великому царю Феодосио, присносущи ужика егдѣ и отбрата. Въ мори вѣтромъ прѣтыкает⁷⁴ се. Етеры⁷⁵ съ корабомъ пристающи въ Византію єже о семь приключи се на отроче ту, јже въ Козию пучину, царю јавише и бѣкви отъ брата подадоше. И сїа царь слышавъ, почюди се, јако въси спасоще се, развѣ братаныцъ⁷⁶ егдѣ потѣбе. Абие въсѣхъ осуди и въ тѣмницу злѣ въврѣже съ узилы. Отрочищ же спасает се отъ пучини чудодѣствомъ прѣсветые Богородице и себѣ на сѹши обрѣте, 135 ту и гласъ слышавъ невидимъ, јако да на мѣстѣ томъ обновить храмъ Спасителнии его. Абие

⁶⁴ Землї PM

⁶⁵ просвѣти PM

⁶⁶ горѣ Аѳонстѣй PM

⁶⁷ обитѣли. Пѣрвую PM

⁶⁸ Богоматерю, въ память святаго и честнаго ея Успенїя; Вторую PM

⁶⁹ въшедше въ корабль и PM

⁷⁰ зане близъ Святаго и той PM

⁷¹ всѣ поруши PM

⁷² бѣ[[xy]] X, бѣше PM

⁷³ ом. PM

⁷⁴ притикает PM

⁷⁵ Етеры X; Етери PM

⁷⁶ братанца PM

настављаєт се отъ нѣкоторихъ, ѹже на мѣстѣ⁷⁷ томъ пребывающихъ, и доиде Константина-града, и царю юави се, и въса, ѹаже о себѣ, исповѣда. И праведныје, ѹже въ узахъ, избавлјаєтъ.

И за обновлjenie храма бысть царю потыщанie немало. Въ Римъ убо отпушаетъ и о семь брату своему възвѣщаєтъ. Ов же сїа съ великою радостю въспрѣемъ и Богови благодарї о таковомъ 140 чудесї. Абїе четыри стѣпи велики отъ мудраго⁷⁸ каменїа, ѹхже бѣ уготовиль създати церковь въ Римѣ за паметъ вѣчную и въ честь светому Іакову апостолу брату Божию,⁷⁹ сихъ постави въ корабль. И цѣкла позлащена и многомастилна, и иныje потрѣбы и шаровы различны отпусты. Начинше же основанie изчрѣповати,⁸⁰ обрѣтоше рѣвеникъ гльбокъ сѣлѡ и вънутрь воды – икону, имущу образъ чистныи прѣчистыи владичице наше Богородице съ прѣвѣчныи младенцемъ, и свѣщу 145 велику ліану. И бысть о таковомъ чудномъ обрѣтеню веліа радость и веселіе,⁸¹ и о сицевомъ чудесї благодарїше Бога и Того прѣчистую матерь. И выше тога рѣвеника поставиша свету трапезу. И храмъ създаше великъ и достолѣпны, ѹже вънутрь {весы}⁸² мусю разликою украсиша по подобїю шаровному, и мѣдю позлащеною покрѣши, и окрѣсть стѣнами высокими обградивше, крѣвы въ ніемъ многы дивны и различны⁸³ сътвориша, и Ватопедъ нарекоша,⁸⁴ отъ 150 ѹже есть "Ватовъ отрочицъ" сказаємъ. И сїе⁸⁵ имѣаше о Ватопедской обитѣли.

Зачало:

§ 5. И паки друго, ѹже послѣжде, о божественїи иконѣ прѣчистые Богородице,⁸⁶ како пришествова въ Климентову обитѣль, ѹже Івери нынїа глаголїмаа,⁸⁷ съ великими знаменїи и чудесы. И по своемъ еи повелѣнию създаше єтерь храмъ при вратѣхъ въ обитѣли, и ту чистныи образъ еїе положиша и Вратарицу нарекоша.

155 Прѣчаа же чудеса и знаменїа о семь кто можеть сказать и писаніемъ прѣдати, ѹже по все дни явлѧху се въ Светѣи горѣ и въсѣмъ открывена и видима бѣху? Елика убо възвѣстимъ или възлаголемъ, безъчіельна исплынѧют⁸⁸ се прѣчаа отъ осташа. Ны въспомѣнѣмъ паки о

⁷⁷ въ мѣсте X, въ мѣстѣ PM

⁷⁸ мудраго PM

⁷⁹ светаго Іакова апостола брата Божиа X, светаго апостола Іакова брата Божиа PM

⁸⁰ исповѣти PM

⁸¹ радость вѣля о таковомъ чудномъ обрѣтенїи PM

⁸² {not in P or X}

⁸³ ніемъ дивны и различны многы P; не мѣ многи и различны PM

⁸⁴ Ватопѣть нарекоша обитѣль тоѣ PM

⁸⁵ сїце X, PM

⁸⁶ иконѣ владичицы нашея Богородицы PM, друго о божественїи иконѣ прѣчистые Богородице, ѹже послѣжде P

⁸⁷ ѹже есть нынѣ глаголема Иверь PM

⁸⁸ исплынѣвают P, исполнѣвают PM

добродѣтелніихъ пôзвизехъ на прotrѣзвѣніе лънивыхъ и малодушныхъ⁸⁹ въ дѣлательствѣ божьстъвныхъ зàповѣдеи. Јакоже убò мнѡзи въ нашихъ връменехъ⁹⁰ свѣтилици просїашии отци 160 блаженїи, єже житіе тѣхъ отчести прѣдложимъ. Молитвы же ихъ да будуть въ помошь вѣсѣмъ, таکожде и мнѣ, повѣсти сеје начрѣтанїа⁹¹ прикѣснути се дръзнувшому.

Повѣсть:

§ 6. Въ⁹² дни царствїа Лъва Прѣмудраго, благочестивыје хоругви христіанскіе съдржѣшу, въ томъ царству бѣста нѣкіи трѣ братіи⁹³ по плѣти, паче же по Угѣшителю. Сіи убò јако въ дрѣнїихъ нравомъ добродѣтели и тѣзоименита Мѡсїи и⁹⁴ Ааронъ и Орсисе,⁹⁵ прозебши кorenemъ стѣбли 165 благочестивѣмъ, чистію изрѣдны⁹⁶ и богатствомъ дѣволны (богатство бо по Босѣ), втѣри по Аврааме, и царствїю⁹⁷ познаніи⁹⁸ и Богу по добродѣтели. Изнесеннѣмъ отъ мѣста Прѣвоустинїа (града Лихнидѡна, нынja отъ вѣсми глаголемаго 'Охридъ), устръмлjeniemъ⁹⁹ сѣлѡ веллѣпными¹⁰⁰ завѣта Христова съдржѣща, иже и подражима рачителствомъ, други сыны Зеведѣвы, не мрѣже и кораблѣ поврѣзають,^{kk} нь вѣси и стежанїа¹⁰¹ сѣлна и богатства царска, съ 170 вѣсми похвѣтми себѣ распїе и крестомъ въоружающе се¹⁰², јако да о Христѣ жизнь полу́четь. И прѣвитають въ¹⁰³ вѣшереннѣи горѣ, и иже на южную страну себѣ три крѣвы и стѣлы сътворають,¹⁰⁴ и далѣчинѣ¹⁰⁵ жилища другъ отъ друга имѣаху. Крѣмъ недѣлное събраниe¹⁰⁶ тѣхъ призывающе, јако да словомъ и пѣснами божьстъвными себѣ похвѣзають и иже съ ними и¹⁰⁷ къ нимъ приходящихъ. Сицево бѣше тѣхъ събраниe, иже духѡвнѣ тѣчию тѣмъ поучавати се (ибо 175 сицеви отъ Бога почитают се), јако слухъ и вѣщанїе ихъ¹⁰⁸ повасуду изыиде добродѣтального¹⁰⁹

⁸⁹ лѣнивымъ и малодушнымъ РМ

⁹⁰ въ временѣхъ РМ

⁹¹ чефтанија РМ

⁹² З begins with this word.

⁹³ братія сѹщи РМ

⁹⁴ от. З

⁹⁵ Василіе РМ; Иоанъ Селима, что нарицает се Селима храбръ бѣ словомъ и дѣломъ З

⁹⁶ изрѣдными X, изрядными РМ, изрѣдніими З

⁹⁷ царствїа П, Х, З; царствїя РМ

⁹⁸ по знанїи X, РМ, З

⁹⁹ устрѣмлѣнными X, устрѣмлѣнными РМ, устрѣмленными З

¹⁰⁰ веллѣпіемъ X, З; веллѣпіемъ РМ

¹⁰¹ вѣси истѣжанїа З

¹⁰² от. З, РМ

¹⁰³ от. З

¹⁰⁴ три крѣви сътворають и стѣлы З

¹⁰⁵ далѣчи 3, недалѣче РМ

¹⁰⁶ недѣлного собранїя РМ

¹⁰⁷ от. З

¹⁰⁸ тѣхъ РМ

¹⁰⁹ добродѣтального ради РМ

житїа¹¹⁰. Мнѡзи же,¹¹¹ јако и отъ самѡго чрътога царева, прихождаѧху и прилеплѧху се чѝна и добродѣтели ихъ, и бѣше призванїе на въсакъ дънь богоизбрѣнному стаду. И мнѡжешу се, ω семь съвѣщавають благъ съвѣтъ. И сѣ, отъвѣще сънидѣше устрѣмлjenіемъ. Обрѣтають¹¹² мѣсто Богомъ открывѣнно въ дѣбрѣ къ удолю, благоуханіемъ показуемо. Абіе ченъ усѣкнѹютъ, иже каденіе 180 ювлѧше се <въ нєи>.¹¹³ Обрѣтають мраморъ зѣлныи¹¹⁴, паче снѣга блистѧющ се, и на ту богоизнаменну мѣсту обѣтель ѿбщу съграждають отъ царьскаго скрѣвища¹¹⁵ въ лѣто тогда текуще отъ създѣя мїра SVKZ. Хотѣаху бо и светаго създѣнїа имѣнемъ нарещї, ѿвii глаголющи да будетъ {храмъ}¹¹⁶ иже¹¹⁷ въ великихъ светаго Николы, друзии же светому Клименту Лихнїдонскому иже въ послѣднихъ велїа чюдотворца. Тѣмъ прикладно и несърченно мльвъ мѣждусобиную въздръжаѧху, 185 <по>сему¹¹⁸ же и дѣска уготованна и ненаписана въмѣсти ли(ца)¹¹⁹ стояѧше. И сѣ бо бѣаше съмотрѣнїе Божиє. Мы же, ω възлюбленныи, приклонимъ ушеса и услышимъ прѣславнаа¹²⁰ чудеса, и намъ Богомъ ювлѧнна, јако дѣвнъ Богъ¹²¹ есть въ светыхъ своихъ! Вѣнмѣмъ убо ѿпасно! Въ едїнѣмъ убо отъ утрынихъ, не зѣлѡ рѣно, къ освѣтѧющи¹²² зорї, – ω чюдеси!, – ювлѧет се икона прѣдненаписана¹²³ сїма писана.¹²⁴ И носеща¹²⁵ имѣаше светаго великомуучника и побѣдонаѣца 190 Георгїа, јакоже отъ мнѡгихъ лѣтъ, и блистѧ се¹²⁶ зрењемъ jako сънчынаа лѹча. И вънезапу вѣсї вѣдѣвше удивиши¹²⁷ се¹²⁸ ω таковому чудеси, и възылаѧху славу и благодаренїе Богу и Тогд великомучнику. И оттолѣ убо нарече се обѣтель именованїе, даже и до нынїа, Зографъ.¹²⁹

¹¹⁰ ихъ житїа *P, X*; ихъ житїа *PM*

¹¹¹ Мнѡзи бо *X*; И мнѡзи бо *PM*

¹¹² и обрѣтають *PM*

¹¹³ выны *P*, вины *X, 3, PM*

¹¹⁴ зѣлныи *P*, зѣлныи *X, зѣленыи 3*

¹¹⁵ царьскаго ихъ сокрѣвища *PM*

¹¹⁶ {not in *P, X, 3*}

¹¹⁷ от. *P, X,*

¹¹⁸ и сему *P; сему X, 3, PM*

¹¹⁹ въмѣстилище *P, въмѣстїлище X, вмѣстїлищи PM*

¹²⁰ от. *PM*

¹²¹ бо *X, 3, PM*

¹²² свѣтѧющи *3*

¹²³ прѣднеписана *3*

¹²⁴ сїмописана *X*, ювлѧет ся прѣ жде неписанна, сїмо же написа ся *PM*

¹²⁵ носци *PM*

¹²⁶ облиста ся *PM*

¹²⁷ от. *P, X*

¹²⁸ от. *P, X*

¹²⁹ Зографъ *3, Зуграфъ PM*. This is the last word in *3*.

А еже отъ начела о иконѣ светаго великомучынику сице имѧше: Въ странахъ Палѣстинскихъ въсѧ нѣкаа именемъ Фануиль, близъ града Лидіе¹³⁰ прѣмо поль, имѧше храмъ светаго великомучыника Георгія съ многы дѣволны.¹³¹ И тамо иже храма тогдѣ прикасающиих се, елици имѧху недуги и различные¹³² страсти, почрѣпааху¹³³ отъ светаго исцѣленїе въси¹³⁴ и здрави въсвоа¹³⁵ отхождааху. И ни един бо бѣаше, иже прикасааше¹³⁶ се храма тогдѣ аби¹³⁷ и отхождааше тыщи: ѿвии убо получааху здравіе, ини же въспрѣмааху прощенїе съгрѣшениемъ, и сугуба благодареніа и славу Богови възылааху и Тогдѣ великомучынику Георгію, мѣста же тогдѣ христоименитыи нарѡдъ красещи се 200 сѣлѡ о велѣпїи светаго и величю. А єже добру испрѣва ненавистникъ дїаволь завидѣ спасеніа христіанскому роду: не трѣпить сему, нь ураняет се и пробадает се на храмъ светаго и на мѣста тогдѣ, аби одаив се Саракынскаго единоплеменінаго образомъ¹³⁸ и въоружаєи¹³⁹ на светаго мѣсто. Единъмъ лѣту покаснѣвшу (по реченїи светаго) и сему сице имѧющу тогдѣ, веселещу се предреченному нарѡду, иже къ радости сицева скрѣбъ приключает се: въ единъ убо отъ дніи 205 невидимъ бысть образъ светаго, кромѣ тѣкмо икона упражнена. И иже о семь имѧху попеченїе въси¹⁴⁰ и потыщанїе о чудесномъ и страшномъ видѣнїю: не тѣкмо убо въ обитали, нь и повсюду въ ѿкрыстныхъ градовехъ и селѣхъ и по всѣхъ странахъ Палестыни и Сиріе рѣдааху се и плакаху о оскудѣнїи светаго образа. Въ едину же ноощь явиляет се {светыи}¹⁴¹ великомучынику въ сиѣ паstryу обитали тоѣ, глаголј: "Что възнемагаеш о мнѣ, чловече? Аз бо храмъ и обитатель образтох себѣ въ 210 Аѳонсци горѣ, иже јесть глаголема Светаа, въ ждрѣби прѣ светыје владичице наше Богородице – тамо бо прѣбывати изволихъ. Ты же, аще хощеши спасти себѣ и иже с тобою отъ гнѣва грѣдуща, прѣйди въ землю и въ обитѣль, съ свойми, иже ти появихъ, и менѣ тамо обрѣщеши. Ибо Господь прѣдаде въсѹ Палестыну и Сирію въ попранїе Саракиномъ ради прѣумноженїа

¹³⁰ Лидія РМ¹³¹ дѣволныи П¹³² неисцѣленыи X, неисцѣленыи РМ¹³³ вси почрѣпааху X, РМ¹³⁴ от. X, РМ¹³⁵ во своя си РМ¹³⁶ прикасае П¹³⁷ от. X, РМ¹³⁸ от. РМ¹³⁹ въоружаеть и П, X; вооружаеть и РМ¹⁴⁰ вси попеченїе же РМ¹⁴¹ {not in X or РМ}

грѣхѡвъ и неправды. Истиннїи¹⁴² же рѣби Господни, елици обрѣщут се, пособаеть имъ въ скърби и
215 въ нѫждахъ съхранити¹⁴³ путь Господнje."

Възбудив же¹⁴⁴ се спѣи игуменъ испльнъ стрѣха и боязни, елма и въ себѣ прїиде въстѣвъ, и въ бѣло
ударити повелѣ. И съвѣкѹпльшим се¹⁴⁵ въсѣмъ, ѹже въ обитатели, въспрѣемъ игуменъ и съ слѣзами
въса тѣмъ¹⁴⁶ исповѣдѣ порѣду,¹⁴⁷ јаже отъ светаго сему јавлѣннаа. Онї же, сїа слышавше, оцѣплены
паче камене быше отъ таковому гнѣву грѣдѹщу. Браднїи¹⁴⁸ влѣсы съ прѣчиими трѣзааху, плачъ и
220 въпль сѣлѡ възнѣшаше се отъ въсѣхъ и съ умиленіемъ глаголюще сїце: "Увы, что приключи се
намъ сїе и прѣчиимъ окроистнымъ въселѣнныје! Увы намъ!" Тѣм же прѣстѣвше¹⁴⁹ съпрѣтуют се къ
путному шѣствїю и съсуды цѣрковные гражданомъ съ обитателю и съ стежаніемъ прѣдавають,
глаголюще: "Прѣимѣте сїа и съблюдите, јакоже вѣсте, дондеже паки присѣтить Богъ на мѣсто сїе,
јакоже благовѣлитъ. Мы же отходимъ въ дальне страны землѣ на поклоненіе светымъ мѣстомъ."

225 И не възвѣстише тѣмъ ничтоже јавлѣннааго.

Отходдjetъ¹⁵⁰ аѣи въси и удалѧют се обитатели и тѣхъ знаемыхъ съ изнемоганіемъ и съ жалостю
вѣликою, јакоже откаанно юество иматъ – увы мнѣ! И путишѣствїю устремиши се къ западу, и
чѣсто възвращааху отчеса, и къ обитатели зреще, сърдцемъ уражааху се и глѣвами покивааху, ланите
и влѣсы браднїе слѣзами оточевааху. Оти же ихъ јако¹⁵¹ источники низъ јадра ихъ слѣзы¹⁵²
230 прѣливааху. Хлѣпааху¹⁵³ неутолимо и стеняаху, глаголюще: "Увы нашему откудѣнїю! Убо где идѣмъ
въ землю страну и непознанну? И¹⁵⁴ кто, ѹже не въсплѣчетъ нашего сълученїя и отужденїя?"¹⁵⁵ Сїа
глаголюще¹⁵⁶ рѣдающе и многоднѣвныје стазе шѣствующе, дондеже и пристигоще Македонскіе
землї, аѣи же и Светые горы дошьдше и на южную страну прѣвые обитатели. И въходить въ
цѣрковь по обычаю, и тамо познавають великомученика честныи образъ, јакоже прѣжде въ

¹⁴² И истиннїи П

¹⁴³ съхранѧти Х

¹⁴⁴ от. П

¹⁴⁵ съвѣкѹпльши Х

¹⁴⁶ съ слѣзами въсѣмъ П

¹⁴⁷ от. Х, РМ

¹⁴⁸ Браднїи и П

¹⁴⁹ преставшимъ РМ

¹⁵⁰ Ходять РМ

¹⁵¹ јакоже П, Х

¹⁵² слѣзы ихъ РМ

¹⁵³ хлѣпающе РМ

¹⁵⁴ от. П

¹⁵⁵ отужденїя РМ

¹⁵⁶ глаголюще и П

235 Палестыни и нимала прѣмънєнь. Падаютъ убо прѣдь иконою светаго чюдотворънаго¹⁵⁷ образа, съ риданіемъ вѣплюющи: "Что толику скрьбь и печаль вѣздадѣ намъ и тамо, о прѣсвѣтыи Георгіе? Что своје мѣсто и обитатель прѣобѣдѣ, и самъ себѣ и насы сътвори въ инѣхъ?"¹⁵⁸ Сіа и ѹна мнѡга¹⁵⁹ прѣложише съ слѣзами прѣдь образомъ светаго. И елма утолише имъ плачъ и риданіе прѣдстоещи мниси, и о семъ паче¹⁶⁰ чюждаху се и дївлажу, не вѣдще о чудесѣ, бывшемъ отъ 240 светаго въ Фанойлѣ прѣжде. Абіе вѣпрашаетъ ихъ что сицева имуть¹⁶¹ скрьбеще толице: "Јавите намъ, братіе." Овии же исповѣдаше имъ вѣса, елика отъ начела творима бѣста отъ светаго Георгія,¹⁶² и почтѣ¹⁶³ вѣ зде пришествіе ихъ. Сій же паки јавляють вѣса, ѵже зде вѣ обитати светаго великомучиника бывша, и прѣчаа величія Божія. И тако сицевымъ сугубу славу и благодареніе Богови вѣзылааху и Тогдѣ¹⁶⁴ великомучиника Георгія. Тогда убо сътвориша радостныи дѣнь и 245 трапезу духовную. Абіе ту съчетаютъ се пришлъци, по реченіи светаго еще въ Фанойлѣ пастырю. И зде паки поставляетъ се въ Изографу¹¹ блаженныи¹⁶⁵ Евстратіе (сице бо нарицааше се), и пасѧше стадо своје вѣ прѣподобіи и прѣвѣдѣ.

А ѵже великомучиника чюдеса повѣсудь пронесоша се, ѡакоже и до цара слышана бывше. Богатства и вѣси и ѹна стежанія¹⁶⁶ вѣ обитатель даровавааху. И сему тако имѣющу, мы же паки отъ сихъ 250 прѣидохомъ, ѡако да и ѹна покажемъ, ѵже послѣди бывша, ѡавѣ.

Зачало:

§ 8. Вѣинство и рать имѣаше сѣла съдржѣща мѣжду Грекы и Латины, ѡакоже и вѣспрѣимаше¹⁶⁷ Грекомъ мнѡгу дръжаву, градове и вѣси. Тогда убо Византійское царство даинъ дааше Блѣгаромъ, и недобрѣ имѣаше мѣжду сѣбою за прѣшеніе нѣкоторо, обаче и за нѣжду¹⁶⁸ обѣщааше подати винѣ ради сицевы, ѡако да бывше пришли вѣ помошь тѣмъ на Италіаны. И абіе устрѣми се блѣгарскими 255 царь Грекомъ вѣ помошь (Калоишан бо бѣ Великыи), и попираеть Фрѹгіе,¹⁶⁹ и пособствуетъ вѣсу сицу ихъ. Градове и прѣдѣлы освобождаеть Грекомъ, и о сицевыхъ радость побѣдную сътворяютъ

¹⁵⁷ чюдотворнаго X, чюдотворнаго РМ

¹⁵⁸ сътворы вѣ ѹныхъ X, сотвори во ѹнѣхъ РМ

¹⁵⁹ от. РМ

¹⁶⁰ плаки РМ

¹⁶¹ имуть и П, X

¹⁶² бѣста святым Георгіемъ РМ

¹⁶³ прочтѣ X

¹⁶⁴ светаго П

¹⁶⁵ пастырю и здѣ поставляет ся во Изографу. Блаженныи же РМ

¹⁶⁶ Богатства и стежанія вѣси РМ

¹⁶⁷ воспрѣмаше РМ

¹⁶⁸ за нѣждею X, РМ

¹⁶⁹ Фрѹгію РМ

сугубу царє. А јаже по сихъ убò царь Михаиль Матеолòгъ, Ѳже ѡесть "Суетнословъ",¹⁷⁰ ёще василиска вънутрь ношааще и ѡадь аспидынь подъ езыкомъ его лежааще, за оно просимо же умрыцвајени ковъ поучааще се царю Калоишанну изострьти. Абие устръми се на нъ и не успѣ 260 ничесоже, нъ възврати се ковъ на главу его и на връхъ его неправдà его съниде^{тт} – отъ въсехъ бо ухищренїи Матеолога спасает се царь Калоишанъ въ землї свои, и добръ имъаще о своихъ (утоли же се въмалъ плищъ съи),¹⁷¹ и ожидает връме на лукавое строитела и безаконна цара. Абие же устръми се на нъ съ великою силою и съ ѡаростю зѣлною:¹⁷² градовы его разбивааще до основанїя, прѣселники въ землю Блъгарскую Грѣкы прѣвитаје и Блъгаре убò въ землю Грѣческую прѣселаје, и 265 попираеть въсю землю ихъ – Пропондію, Оракію, Македонію, Феталію, Еладу, Ахаяю и ѡаже до Пелопопа¹⁷³ острова, – ѡакоже зримые суть градове ихъ и до нынja неустроены.

Тогда убò Грѣческое дръжавство зре себѣ обнажено и попираемо отвѣсуду – увѣ мнѣ! И се, вѣдѣ Михаиль Матеолог себѣ побѣждена. Молабници в Италію посылаеть и съ бѣквами запечатлѣнными, имъюща сїцева вѣщанїя: "Приключило¹⁷⁴ се вамъ и намъ отъ прѣвѣнѣшнныхъ 270 Скѹѳь страдати, намъ, неповѣннымъ въсако¹⁷⁵ нивъчесом же, бојазнь тѣхъ имѣще, Римскыje цѣркви добръ дръжещи. *(Огъ Рима смо въсе.)*¹⁷⁶ Мы, и прѣжде и нынja то прїимающе и вѣзимающе, и исповѣдаем ѡако и вы, и мудрѣствуемъ. Обаче прїидѣте намъ въ помошь, единому дръствующимъ, ѡако погибаємъ злѣ отъ мрѣзкихъ варваръ. Іже имѧть име наше потрѣбити се на землї, аще не въ помошь намъ скоро застутите,¹⁷⁷ и истజезати се имѧте отъ Всѣдѣржитела о нашемъ¹⁷⁸ 275 оскудѣнїю." Они же сїа въспрѣмши и слышавше, оплѣчают се – Михаилу Матеологу на¹⁷⁹ погибелъ паче, нѣже въ помоць. И въси владики латиному дрънїи потыцааще се отъ въсѣје Италїи и Рима прїити въ Константина-градъ къ единому дрънму *(имъ)* прѣд的决心ному Суётослову. Въ мимохожденїи же ратоваху сѫщихъ въ гварѣ Аѳоницѣи, нареченїи Светла. Абие тогда безаконнїи владики и мрѣзкие ихъ свещенницы вънидоше въ Лавру светаго Аѳанасія. И 280 призываютъ сущеје въ обитѣли съединити се върѣ ихъ и причѣщенїю.¹⁸⁰ Мниси же бојазнно сѣму¹⁸¹

¹⁷⁰ Суетнослово П

¹⁷¹ утоли же вмале плищъ РМ

¹⁷² зѣлною П, Х

¹⁷³ Велѣпова РМ

¹⁷⁴ Приключимое РМ

¹⁷⁵ от. Х, РМ

¹⁷⁶ отринусмо се П, Х; отринуем ся РМ

¹⁷⁷ заступити РМ

¹⁷⁸ Все держите наше му РМ

¹⁷⁹ въ Х, РМ

¹⁸⁰ причастити ся с ними РМ

сынидòше. Апостольское слòво зл'ь тлькують, èже речè "дадùт мòсто гнòву":ⁿⁿ поставлјають убò единого отъ свещенникъ упрàзнена¹⁸² и съединствуетъ иже съ ними, и симъ обитель¹⁸³ свобождають. Послъжде¹⁸⁴ Богомъ обличиши се и наказани быше; мы же не пръдаложимъ вьса, јако да не укоримъ обитель, нь – покорыви и покориши се.

285 Сùщихъ¹⁸⁵ же пàкы въ Ивёргскои лàври тòже просиши съединјениe.¹⁸⁶ 'Овii же не прiемши ни до мала, нь еретики и нечестивы тъхъ быти обличиши и анафемъ (по апостолу)^{oo} тъхъ новаго начинанїа пръдавають. Безаконнии же, сiа слышавши, исплынијают се връда и јарости, всехъ изваждають отъ обители неподобно, и въ корабль монастырскыи тъхъ събирають,¹⁸⁷ и пучинъ пръдають ис корабля, и тако въспрiёше неповинутia ради вънъцъ исповѣданїа. Юнчиших же 290 инокъ съ кораблемъ и съ събраниемъ въ плънъ отсылають въ Италию, иже и обнажиши ихъ иночъского обитанїа, и тамо продавають је, отъ иже Іудовы чести и подобни нравомъ. И сiи бо, иже въ¹⁸⁸ плъненїи, рôдомъ Ивёры.

И оттоли пристигоще и Ватопедские обители и въ нь¹⁸⁹ вънидòше. И обрѣтають ту тъщу, кромъ¹⁹⁰ тъчию недужныхъ и прѣстарелыхъ. Въпрашаютъ сихъ о пастыри и о прѣчихъ инокъхъ. 'Овii же 295 къ томлjenымъ рекоста въ дъбры и чещи бъгаема съхранити въру, иже не обскрънити съ богомръзскимъ.' Абие сихъ усъкнуше, и устрмише се въ прѣдълы обители, и ихже обрѣтoше, всехъ¹⁹¹ избодòше и състрѣлѧше. Пастыра же и иже съ нимъ ласкааху сътворити единомудряна имъ. Си же рече къ нимъ: "Лучше Христови угодити, нежели антихристу." 'Овii убò ръше: "Мы убò нѣсмы ли Христовы, нь антихристовы?" Святыи рече: "Еи." 'Овii же пакы ръше: "Како?" 300 Святыи¹⁹² же рече: "Въсакъ съпротивлѧеи се светому благовѣстю Христову антихристъ глаголјет се и есть. И нынja тыи съ вами борить. И коë убò причастie свѣту¹⁹³ къ тьмъ?^{pp} Не буди сёму примѣшати се въ вѣкы намъ!"¹⁹⁴ Духоборци же, сiа слышавши, затыкааху ўши своє јако аспиди глухи. Не принашають ни въвѣдѣть себѣ прѣклонити къ православныхъ върбъ, нь простирають

¹⁸¹ въ боязнь по се мѹ PM

¹⁸² упражнена П

¹⁸³ ом. П

¹⁸⁴ Послъжде же Х

¹⁸⁵ Сùщи П, Х

¹⁸⁶ соединенїя PM

¹⁸⁷ тѣ спинають PM

¹⁸⁸ и въ PM

¹⁸⁹ вонь PM

¹⁹⁰ развѣ PM

¹⁹¹ ихъ обрѣтoша всехъ PM

¹⁹² Той PM

¹⁹³ ом. PM

¹⁹⁴ намъ въ вѣки PM

рѹцѣ свой беззакониї¹⁹⁵ на иже закона хранителје и ўжныи удавлjeniемъ сихъ житїа лишають на
305 мѣсте, идеже ихъ обрѣтоше. И оттoлѣ и до нынja именова се Фурковунї, сирѣчъ "Вѣшалубрѣдо".¹⁹⁶

По сих же прѣходеть прѣзъ онъ полъ и дѣстизаютъ обитатели светаго великомученника Георгія, нареченнѣи Изографъ.¹⁹⁷ Инѡци же, иже въ обитѣли тогда, наставляемы отъ Омомы вожда. Он же крѣпци дръзаетъ и учить¹⁹⁸ стадо своє, глаголе*и*:

– Отци и брати, елици Духомъ Божиимъ водетъ се, сїи сынове Божи суть. Не прїесте бо духъ работи
310 пакы въ боязнь, нь прїесте усынженїа и себѣ глаголемъ чеда Божиа. Аще ли чеда, и наслѣдници –
наслѣдници же Богу, сънаслѣдници Христу, понїже съ нимъ страджемъ, да съ нимъ и прославимъ се.
Непишу бо, яко недостани мѹкы нынѧшнаго врѣмени къ хдтищемъ славу јавити се намъ.¹⁹⁹ И се по
апостолу глаголю вамъ. Елици естѣ духомъ уготованы иже и безбоязни къ мъчению, прѣбудете съ
мнѹю въ обитѣли. Елици же сему боязнью¹⁹⁹ носеще, уклоните се въ малъ съсѹды църковными,
315 дондеже прѣидете гнѣвъ еретицкыи, яко да не въпадете въ похулженїа грѣхъ.

Елици же сему боязнью²⁰⁰ имѣюще съкрыше се въ дѣбрехъ и въ оконцехъ²⁰¹ и въ прѣсѣченїи чѣщи.
Святыи же съ прѣчиими въходить въ пиргъ, не боязни ради, нь да обличить на отрадѣ беззаконную
ересь – еже и сътвори. Мучителіе же отвѣсду обитатель обымаху и къ инокомъ, иже въ пиргу,
выпаху:

320 – Отврѣзите намъ, господи, отврѣзите!

И прѣподобныи же къ нимъ рече:

– Не вѣдь вась. Откудѣ естѣ?

Овѣи бо Христовы рабы себѣ рекоше и прїидѣста възвратити прѣльщенныхъ на путь прѣвии.

Светыи же пакы рече:

325 – Отстѣпите отъ насъ, дѣлатели беззаконию! Апостолъ убо благовѣстить намъ, глаголе*и*: "Аще
чловекъ илъ аггель съ небесе благовѣстить вамъ иначо, яже прїесте, анаѳема да будетъ."²⁰² Кто другаго
учитела възыскуетъ, такмо аще јавѣ, бѣснуетъ се. Вы же покажите ваше ученіе и аще будетъ отъ
Бога, приложимъ се вамъ и лобызаемъ яко брати; аще ли ни, далечь отъ помышленїа нашего
будите.²⁰²

¹⁹⁵ рѹцѣ беззакониї PM

¹⁹⁶ Вѣшалубрѣдо X, Вѣшали PM

¹⁹⁷ Зутрапъ PM

¹⁹⁸ вождѣ крѣпци дерзати учить PM

¹⁹⁹ боязнь PM

²⁰⁰ боязнь PM

²⁰¹ оконце П

²⁰² от. PM

330 `Ωвii же рекоста:

– Отъ Бога есмы и въ Владыку Иисуса Христа въерыны и Того светоје Евагелїе учимъ. Посланы убо отъ прѣблаженнаго папы римскаго, ѹже јесть глава Божией Църкви, сказати та и ина²⁰³ вашему безумию, ѡако да въ умъ приидѣте и да познаете уставы църковные и истинно да исповѣдуете въ светомъ знаменни, ѡако Прѣсветыи Духъ отъ Отца и Сына исходитъ, и въ приношеніи да 335 принашаете опрѣснъкъ, а не квасныи хлѣбъ, и свещенници вѣши да острѣзають брады,²⁰⁴ ѡако да не симъ съграшаютъ въ слѹжбѣ Божи, и паки ѹже женихъ²⁰⁵ църковніи суть. Аще въса сѧ штынja съдржите,²⁰⁶ получити имате отъ Въседржителя ощущеніе и мы умилосрдим се вашему покаанію. Аще ли нѣ, злыихъ злѣ погубимъ, ѡако да не злѣ упражняетъ сїе²⁰⁷ мѣсто.

Сia и инаа мнѡга изблюваше²⁰⁸ художенія и прѣщенія. Прѣподобнii же сїце къ нимъ рекоста:

340 – Сѣ, и мы убо²⁰⁹ истинное обрѣстї хощемъ и поругати се вашему прѣльщенію и безумию. И не боим се вашего прѣщенія, ни устрашаетъ.²¹⁰ Писано бо јесть Бога единого бојати се, а отъ чловекъ не страшити се.^{ss} Пишеть бо: "Стрѣха же ихъ не убоятъ се."^{tt} Никто же убо јесть на насъ дръзаети^и крѣпко²¹¹ глаголати, аще Богъ мѣра јесть съ нами, понїже правъестъ и правду възлюби.^{uu} Въ Іоанновѣ Евагелїи²¹² глаголјетъ: "Егда приидѣть Утѣшилъ, егоже послю вамъ отъ `Отца, Духъ истинныи, ѹже 345 отъ `Отца исходитъ, тѣ сельдѣтелъствовати иматъ о мнѣ."^{vv} И паки: "И азъ умолю `Отца и иного утѣшилъ дасти вамъ да прѣбываешь съ вами въ вѣкы, Духъ истинныи."^{ww} И паки: "Сѧ придахъ²¹³ вамъ съ вами сѹщи. Егда же²¹⁴ приидетъ Духъ свѣтыи, егоже пошлеть Отецъ въ имѣ мојѣ, Онъ научить васъ въсему."^{xx} И тако сѧ²¹⁵ убо рече²¹⁶ не единашъ, нѣ мнѡго,увѣренія ради слову сему и на загражденіе усть хотешшихъ лъгати, ѡако и²¹⁷ отъ Сына исходить Духъ свѣтыи. Аще ли и сему не 350 вѣруете, духоборци, отъ Іоанна Прѣдтечи и Крѣстителя научите се, видѣвша²¹⁸ Духъ свѣтыи

²⁰³ тѣйная РМ

²⁰⁴ себѣ брады РМ

²⁰⁵ и женихъ РМ

²⁰⁶ воздержите РМ

²⁰⁷ упражняета и П, Х; упражняета РМ

²⁰⁸ изблюваше X, изблеваше РМ

²⁰⁹ убо и мы X, єбо мы РМ

²¹⁰ и не боим ся и не устрашим ся вашего прѣщенія. РМ

²¹¹ крѣпко де рѣя РМ

²¹² Іоанновѣ главѣ РМ

²¹³ предасть РМ

²¹⁴ ом. П

²¹⁵ сїе X, ом. РМ

²¹⁶ рече сїе прѣподобный РМ

²¹⁷ ом. РМ

²¹⁸ видѣща П

съходе́цъ²¹⁹ ја́ко го́лубь и на Сынѣ прѣбывае́ши).²²⁰ Зрите истинно имѣюще, ја́ко отъ О́тца Духъ прѣсвѣтыи исходи́ти²²¹ кро́мъ, а не и отъ²²² Сына. Свѣдѣтельствують и напајаютъ въсѣхъ божьстъвныхъ църкви. Не из Едема иста́чаетъ симъ, ны отъ са́мыхъ божьстъвныхъ усть Христовѣхъ сице: "Проповѣдаи те Ева́ггеліе въсѣ тѣа́ри. Вѣруеши и кръщае́ши се спасёш се, а иже не вѣруеши, осуждае́ш се;"²²³ и пакы: "иже кто речетъ на Сына, отпуститъ се ему, а иже речетъ на Духъ светыи, не отпуститъ се ему ни въ сии вѣки, ни въ будущемъ."²²⁴ Духомъ бо светыимъ въси научи́ше се. Проро́ци и²²⁵ апостоли и учите́лье проповѣдаше, кръсти́ше и научи́ше православную вѣру въ въселе́нную, и въ утвѣждѣніе правоправе́щихъ написа́ше, и преда́доше дръжати Девагелісты: Матѳеа, Марка, Лука, Іоанна. И кто пѣто́го евангели́ста прилагаетъ, анафѣма да бу́детъ. И иже 360 съблажни́яетъ еди́ного отъ брати́и достоинъ јестъ мѹци^{aaa} – колми паче *(иже въсу)* въселе́нну *«съблажни́яетъ»?* Кото́рыи подобно́ отвѣтъ обрѣщетъ, убъжати достоинъ јестъ²²⁴ мѹкы. Обаче и кото́рыи отъ седми́ богоизбранныхъ събօրъ рече, jako отъ О́тца и Сына изходи́ти Духъ святыи? Или́ кто отъ сихъ въ правила уста́ви да принаша́емъ оправи́цѣ и бра́дные влâсы да отриза́емъ, какоже вы бледёте и плювоти́ны на небо възсылаете и на безобразнаа лицâ вâша пакы пада́ютъ? 370 Оле же́зыка нечестиваго и пижанство помрачено, очи имѣща и злы́ помиза́ющи́хъ, другіе Злукавыхъ ду́хыи^{bbb} насыщены! Коему́ Христу́ глаголи́ши себѣ вѣрна и евангели́е које учи́ши?²²⁵ Ты́кмо антихристово. Е-го убо́ евангели́ста не обрѣтаемъ, кро́мъ Мухоме́та саракини́скаго²²⁶ погрузи́тела и предтечу антихristova, иже въ послѣдиаа про́зѣбши плѣвель прѣ́жде ва́шее губи́тельније ере́си.

Убо́ єже отъ мъртвыхъ ва́шихъ жрътвахъ – іуде́иско се јестъ,²²⁷ Іудеи безумнѣши и откааннѣши! Христо́сь²²⁸ что ещё²²⁹ сънѣдѣ фаску ото́жасанъ и жъзль въ рукахъ дръжати²²⁹, по писанному?^{ccc} И се исплыни и упразни, какоже и обрѣзаніе и прочаа съннаа. Съдши же съ ІВ-тми и јаду́щи, възъмъ²³⁰ хлѣбъ благодари́въ²³¹ прѣломи и дасть своимъ ученикамъ, рекъ: "Приимъте и јадите, се јестъ тѣло

²¹⁹ исходящъ РМ²²⁰ почиваяй РМ²²¹ О́тца исходи́ти Духъ святыи РМ²²² не отъ РМ²²³ от. Х, РМ²²⁴ достоиные П, Х; достойныя РМ²²⁵ не евангельское учїшъ РМ²²⁶ Махмѣта сиракинскаго РМ²²⁷ есть и Х, есть и РМ²²⁸ безумнѣши. Христо́сь РМ²²⁹ стоеще П, стояще Х, что ещё РМ²³⁰ всѣмъ РМ²³¹ благослови́въ РМ

мојё" и проча. И въ едіномъ²³² отъ ІВ вънїде сатанà, въ Іуду Искариотскаго: възъм бо хлѣбъ и 375 изыиде^и, каза Іудѣомъ. Зри²³³ истинное таинство, јако възъмъ хлѣбъ кваснь, иже јесть хлѣбъ, а не опрѣснъци, јакоже вы безаконно творите и служите, и Аполинаріево бездушёе и безуміе съдрѣжите. А иже о грѣхоторимыје власы брѣдные, не научисмо²³⁴ писанми дрѣвними отъ прѣвозданного чловека и прѣведных пророкъ о семъ узаконено до Господа нашего Іисуса Христа. Паки и въ Новѣмъ Завѣте Христовѣ ни самъ Владика о семъ рече и никотории отъ 380 апостолъ Егѣ. Ни паки кто отъ светыхъ събѣръ узакони сїё, и въ прѣвила света положи да не бу́детъ, єже јесть и слѣпому познати. А ты, слѣплѣшихъ прѣослѣплѣнне, усѣкни и устнїй,²³⁵ и зубы искоренїй, да некако въ оканцехъ зубныхъ не²³⁶ съкриет се крѹпица. Паче же језыка лѹчше урѣзати, иже да не глаголющи хулы и прѣльщёнїа, јако да не и друзѣхъ съ сѣбою въ ровь въврьжени. Обаче да изгніетъ зъль Ѹдъ, да не и благихъ врѣдить! Окание и духоборъче, не 385 задеваютъ сїё, ны иже вънутрынјаго и лѹкаваго скрѣвища, мрѣзкаа²³⁷ исходищеа,²³⁸ иже суть скврѣнна сїё свещенника твореща: убіство, прѣлюбодѣство, блудъ, татба, лъжесвѣдѣтелство и хулѣ, иже съдрѣжѣща вѣшего помрѣченаго безуміа. А убо женихъ едінъ јесть, а не многи, иже грѣдеть въ полунощѣ,²³⁹ судїа живымъ и мъртвымъ: живымъ убо прѣославнымъ, мрѣтвымъ же нечестивымъ ерѣтикомъ. Ны комуждо – по дѣломъ. Обаче молим се вамъ, възлюбленїи, 390 познавше убо истинное прѣославіе, єже јесть животъ и просвѣщеніе душамъ нашимъ, јакоже светии отци и свещеннии събѣры намъ прѣдадоште, та́ко приемши отъ светыхъ апостолъ и та́ко намъ узакониша светое Знаменїе, иже јесть "Вѣрю въ едінаго Бога." Сице рѣше и запрѣтише – аще кто отложитъ или приложитъ ещѣ²⁴⁰ къ сему²⁴¹ да есть анаѳема. И никтоже можетъ сего грѣха разрѣшити, кромѣ мѣка уготованнаа иже на сїё хулѧщимъ.²⁴¹ Послушайте, възлюбленїи, 395 послушайте и прѣклоните се отъ зла въ благоje, а не въсходящите волю свою съставляти²⁴² и душамъ своимъ мѣки исходогайти!

²³² едінаго РМ

²³³ зрити РМ

²³⁴ ни научихом ся РМ

²³⁵ утнї X, РМ

²³⁶ от. РМ

²³⁷ скрѣвища и мѣрзкая РМ

²³⁸ исходища П, исходящая РМ

²³⁹ от. X, РМ

²⁴⁰ къ сему ещѣ X, къ сему РМ

²⁴¹ хулѧщихъ РМ

²⁴² съставили X, соста́вили РМ

И сё слышавше безаконији отъ тѣхъ блаженыхъ мужъ, не прѣнашають метанїа словеса²⁴³ ихъ, јако влькъ пращею. И не могуще трпѣти угажденїа ихъ, нь покушааху се побѣдити ихъ смиртю: иже и²⁴⁴ устрѣмише се на нь и зажегоше пиргъ²⁴⁵ штвъсуду.²⁴⁶ Јакоже дрѣвле безаконни и мрѣзскыи 400 царь Навуходоносоръ,^{eee} сице и сему подобныи Матеалогъ сътвораеть на прѣподобныхъ и богоносныхъ отыць нашихъ: ибо јакоже они троиे отрощи Вседржителю молбу въспѣвааху,^{fff} сице и сїй въспѣвааху и възылааху молитву Владычъ Христу и въпіаху:²⁴⁷

– Владыко и Господи, Боже отыць нашихъ, давыи сына своего единороднаго на заколенїе јако агнца за рѡдъ чловеческии, Ты, Господи, съблюди Църквъ свою отъ влькъ тлбющихъ, иже сеје 405 ради кръвь чистную свою проліавь и иже рекъ: "врата адова не удолюютъ еи".^{ggg} Своє достоанїе умножи, Владыко, въ въсе въселенныje²⁴⁸ отъ коньць и до послѣднихъ землї, и ересь сїю низложи силою Духа Твоего Светаго, и ждрѣбии пречистые Ти матере съблюди непорушимо быти въ вѣкы, иже и прѣбывающихъ съпростави и освети, и питающихъ милостынями помилуи. Кровы светыхъ Ти въздигни въ славу Твою и въ паметь нашу, и сїю молитву отъ усть нашихъ прїими, 410 јакоже прїель еси жрѣту Авраамлю,^{hhh} и призри на ны, јако на въсесъжеженїе Иефѳаево.ⁱⁱⁱ Ты, Господи Боже отыць нашихъ, въспрѣимъ јако кадило благоуханїа и спаси душе наше, јако благъ и чловеколюбъць.

По скончанији же убо²⁴⁹ молитвы отъ съышше гласъ бысть сице: "Радуйте се и веселите се, јако вѣша мѣда мнага²⁵⁰ на небеси.ⁱⁱⁱ И будеть, еже помолисте се."²⁵¹ И гласа тогъ²⁵² слышавше²⁵³ 415 томителїе, ужасоше се вънезапу и паки кръвь и мръчъ помежду очеса ихъ и умъ въниде. Понеже на Духъ светыи худааху, и како имѣаше прїитї въ нихъ?

Блаженїи же отци наши предадоше душе своје въ рѹцѣ Божи, огњемъ скончаше се {въ лѣто СУПД}²⁵⁴ мѣсяца октомврия I.²⁵⁵ {Со љими же всѣми згорѣша и иноцы числомъ КА и Д человецы мѣрстїи. Имена же сгорѣвшихъ инокъ суть сїя: пѣрвый, еже бысть словоначалникъ прѣниѧ съ

²⁴³ не прїимають словесъ РМ

²⁴⁴ пращи. Иже и РМ

²⁴⁵ пирогъ П

²⁴⁶ зажготша штвсюду обитель святую РМ

²⁴⁷ въспѣвааху и въпіаху П

²⁴⁸ во всю вселенную РМ

²⁴⁹ от. П, РМ

²⁵⁰ мѣда вѣша мнага есть РМ

²⁵¹ И бысть, јако помолиша ся. РМ

²⁵² сеје X, РМ

²⁵³ слышаше РМ

²⁵⁴ {not in П or X}

²⁵⁵ октября въ I день РМ

420 богоческими Латыни, Фома; Варсунони, Кирилль, Михей, Симонъ, Иларийонъ, Иаковъ, Иоаннъ, Киприянъ, Сава, Иаковъ, Мартинъ, Козма, Серафимъ, Мина, Иосифъ, Иоанникъ, Павелъ, Антоний, Евгений, Домениканъ.}²⁵⁶ Парфеніе же еклісіархъ сънесьенъ бысть пламенемъ отъ пирга²⁵⁷ низу и не абоє умрѣть, нь прѣбысть живъ дніи Л и скончà се ω Господи въ Нояемврїа,²⁵⁸ и²⁵⁹ достиже въскорѣ своихъ прѣстрадальцъ, и вънча се съ прѣчиими.

425 По сих же пакы безаконнїи Латыни устрѣмїше се сѣлѡ съ юростю²⁶⁰ и разсѣаше се плькове повъсудь Святые горы. И нигде не съкри се отъ нихъ обитель, ни пиргъ, ни келіа, ни ино које жилище иночьско, нь въса съ въсѣми и(же) въ нѣ²⁶¹ прѣбывающа раздрушише и отню прѣдаше; рукодѣлна же орудія съ прѣчиими въ плѣнь възѣше.

Протато²⁶² не абоє възмогоше пособити, нь елико прикасааху се борити, тольми на себѣ јазвы 430 въспрїмааху²⁶³ отъ съпротивныхъ. Дондеже и отбѣгоше мѣста тогдѣ, иже и неколицью закаснѣвшу томлjeni, пакы вънапрѣснѣ прѣвараю стрѣгушихъ и въспрїмаю Протато. И јако дъждь кръвопролитїе²⁶⁴ бѣше видѣти отъ обоихъ, и множествомъ попраше, и²⁶⁵ въ нѣ въса порушише и пожегоше. Прота же въсѣ преподобнїишаго по мнозѣмъ мѣченїи обѣсише прѣмо *(бл)и(з)* Протато-мѣра, на гмѣте Халко глаголемїи.

435 Абоє же безаконнїи прѣвитаще²⁶⁶ на онь поль къ югу. Тамо бо ожидаютъ ихъ иночъ множество отъ Еропотамские обитѣли съ вамиемъ и вѣтвемъ, и сице рѣкоста къ нимъ: "Добрѣ прїидѣте и миръ Христовъ съ вами!" Онѣ же рѣше: "И²⁶⁷ юестъ, и будетъ!" И абоє купно въндише въ церковь 440 обои,²⁶⁸ и монастырь многог²⁶⁹ одарујутъ²⁷⁰ отъ плѣненаго богатства, и ктитори себѣ тоје обитѣли нарѣкоше. Оле прѣлыщенїа и ухїщрѣнїа дїавола! Купно съединїенїе съ ними сътворають и по оглашенїихъ "ω архіепископъ нашемъ, иже въ Римѣ" и "ω благочестивъмъ цари" – ω страшному чудеси! – Богъ съ небесе призираеть съ юростю своєю на прѣстѣпники и потрѣасетъ землю и

²⁵⁶ {not in P or X}

²⁵⁷ отъ пирга пламенемъ отгненымъ PM

²⁵⁸ ω Господѣ мѣсяца ноября въ Ндень PM

²⁵⁹ от. P, и той PM

²⁶⁰ радостю PM

²⁶¹ и вънѣ P, и въ нѣ X, и внѣ PM

²⁶² Первоначальному же мѣсту Протатыю P

²⁶³ прѣимаху PM

²⁶⁴ яково же пролитїе PM

²⁶⁵ от. P, X

²⁶⁶ превитять PM

²⁶⁷ от. PM

²⁶⁸ купно въ обитель въндиства X, купно во обитель внидства PM

²⁶⁹ от. PM

²⁷⁰ дарујутъ X, PM

мъсто, идѣже недостоинїи стојаху крòмъ. Абіе стѣны грàдскыје съ прòчими, иже въ нихъ, распадѡше се, јакоже др҃евля Іерихонъ при сынѣ²⁷¹ Нàвиинѣ^{kkk} – здѣ же оставша едина честь стѣны, и сїа прѣклонѣна, иже въ знаменїе²⁷² рѡдъ и по²⁷³ рѡдъ. Тогдà бо бысть жрътва умрьщвалїна и 445 глаголема въ истинну. И богоизнаменное чюдо сїе видѣвшє прòчи, въ кѡраблje отидоше, исплынjeniи стыдѣнїа и страха. Мнѡзи же отъ сїихъ възвратиша се, и въ горѣ²⁷⁴ прѣбыше, и искусни иноци быше. А иже²⁷⁵ убо²⁷⁶ отъ обитѣли богоносрамлїенїи иноци въ себѣ прїдоше и своје безаконно прѣступлїенїе познаше. Рыданїе неутолимо имѣаху и по горамъ яко птице нураху наздѣ²⁷⁷ не имающа, и не имаху²⁷⁸ гдѣ глàву подклонити: въса бо порушїше се²⁷⁹ прѣступлїенїа ихъ 450 ради. И чюдо,²⁸⁰ єже показаваше се прѣжде въ обитали въ чисть и слàву светымъ М мученикѡмъ, и то²⁸¹ тогдà²⁸² прѣсъче се, егда съ Латины принесоше съединенїе. И чюдо се сицево²⁸³ бѣше:

§ 7. Егда убо създа се храмъ светыи отъ приснопоминаемыхъ и блаженыхъ царь (глаголю Романа и по ніемъ), достолѣпно укрѣшенїе постыже. Абіе призыває се светитель съ прѣтчомъ²⁸⁴ и храмъ освещаетъ по обичаю.²⁸⁵ Егда же изрече се отъ архиерea "въ имѣ 40 мученикѡмъ", тогда – о чудеси! 455 – отъ въподнокїа светыје тропезы прозѣбаєть манитаръ и стѣблò и гранёси. И поврьшіемъ манитаръ²⁸⁶ въ образъ яблъкъ видѣніемъ, иже и въ числѣ M, въздвизаетъ се горѣ надь светую тропезу и все светилище останіи. И о такому прѣславному чудеси въси слàву Богу дааху²⁸⁷ и Того М мученикѡмъ. Елици же тогдà недужнїи въ обитѣли обрѣтоще се, въси исцѣлїенїе²⁸⁸ получиша отъ въкушеннїа светаго манитара.²⁸⁹ Пронесе же се чюдо исцѣлїенїа по всемъ въселенни. И 460 приходааху елици въ²⁹⁰ недузе и здравиє почрьповааху.²⁹¹ И елици пакы въ недузе недвижими

²⁷¹ Иисусъ РМ²⁷² познанїе знаменія РМ²⁷³ ом. П²⁷⁴ горахъ РМ²⁷⁵ єже X, РМ²⁷⁶ ом. П²⁷⁷ птица нуряху ся гнездад РМ²⁷⁸ имѣаху X, имеяху РМ²⁷⁹ подклонити: вспоруше на бѣше РМ²⁸⁰ Ω чюдо РМ²⁸¹ ом. П²⁸² тогдаже и то РМ²⁸³ сицце РМ²⁸⁴ прѣтчю П, X²⁸⁵ подобию X, РМ²⁸⁶ с повѣршиемъ. Манитаръ РМ²⁸⁷ возсылааху РМ²⁸⁸ исцѣлїенїа П, исцѣлїения РМ²⁸⁹ святыхъ грибовъ РМ²⁹⁰ бѣху въ РМ

и прїитї не мòгуще сàми, посылааху въ обйтель съ дàры и приношаааху отъ богочарованиаго манитара и по въкушении исцѣлjenie получаааху.²⁹² И убо отъ мнôгаго народа въсъ до крупнъ възимаааше се, и пàкы въ чьсть и слàву светыхъ великомученикъ М прозебоваааше и възрасташе въ О мъсъца мàртia, егдà и пàметь ихъ сътвораеть божественнаа Църкви. И не единого бо исцѣлјаше, јако 465 въ дръвниихъ Силоамъ,²⁹³ нь въсъхъ, елици въкушаааху отъ сего чуданнаго²⁹⁴ манитара. И къждо и гдèже обрѣтаааше се, таmo исцѣлjenie въспримаше. Сице бо чудѣйствно бѣше въсъмъ и²⁹⁴ имѣаше.

§ 8. А ѹже бо испръва добру ненавистникъ дiаволь и съпостать христiанскому православному роду прѣнемагаше о сицевомъ чудеси: борить, дондеже и дѣло сътвори. Понj же прѣтъкну окаанные 470 инѡки и съ духоборци съединиши се на светую трапезу. Тогдà убо и в подножи чюдо прѣсъче, јако светаа *ψωμъ дадиша*²⁹⁵ и чудотворное дѣяніе позваше духоборнii вепрое. Сице, еже²⁹⁵ Богъ любить, сие безаконни духоборци и опрѣснци погубиши, јако да²⁹⁶ знаменія светаа отъ сихъ богомъръсъхъ прѣсъкут се.²⁹⁷ "Въсакаа, – рече, – жрътва нечестивыхъ мръска јесть прпъдъ Богомъ."²⁹⁸ Аще и себѣ въ благу чьсть чьтути, нь јавъ Богъ съ противлjaе се имъ, јако да не възнашают се 475 безаконни, нь да посрамляют се и нынja, јако и на сънмище Христово. Православнii же убо, аще и страждуть въ нынjaшимъ въцѣ, нь уповаютъ и дръзаютъ уготованнаа благаа въспрѣти отъ мъздовъздателja Христаа Бога нашего. И сице о семъ.²⁹⁸

А єже убо²⁹⁹ прѣбезаконни и мръскии царь Матешлогъ, аще и потыша се на Светыje горы и ѹже на тоје православиe низложити, ничтоже бо възможе, ни успѣ, нь паче самъ низъ падаше и домъ его 480 прѣходеше, јако въ дръвле Саула. Аѳонскаа же гора јако домъ Давидовъ³⁰⁰ растѣаше и множаше се.³⁰⁰ И о семъ послѣдъ јавимъ, нь ѹже възвратимъ се въспрѣти и по реду речемъ.

Инѡци же, јакоже прѣжде рѣхомъ, съкрѣвенные отъ буре³⁰¹ духоборцы, исхождаааху отъ врѣтопъ³⁰² и отъ честы и въсакъ въсвоја прихождаааше. И своје кробы зреху иждежены и порушены,

²⁹¹ почрѣпаху *П*, почрѣпваху *РМ*

²⁹² прїимаху *РМ*

²⁹³ чудного *РМ*

²⁹⁴ и всъмъ *РМ*

²⁹⁵ ето же *РМ*

²⁹⁶ даръ *РМ*

²⁹⁷ прѣсекнуть *Х*, пресекнуть *РМ*

²⁹⁸ сѣмъ бѣ. *РМ*

²⁹⁹ ом. *П*

³⁰⁰ и прехождааше *РМ*

³⁰¹ ом. *РМ*

³⁰² ве ртѣпшвъ *РМ*

и единожители избийены. И ктѡ ω сїцевѣмъ не въсплѣка? Другыи³⁰³ Рахійль,^{РРР} Аѳѡнскаа гѡрѧ и
485 пустынja рыдѧе. Отце³⁰⁴ инѡци же сугубъ плачь и въпль до небесе възношаѧху³⁰⁵ и вѣпаху:

– Боже, прїйдши језъци въ ждрѣбии Твоје матере,³⁰⁶ аскврѣнише църковь свету ю Твою, положише
трѹпїа рабъ Твоихъ брѧшна птицам небесnymъ, плѣти прѣпѡдобныхъ Твоихъ звѣремъ земльныимъ,
пролиаши кръвъ ихъ јако вѣду акрысть жилища, и не бѣ погрѣбæи.^{¶¶¶} Пролѣти гнѣвъ Твди на езыкы
490 худъщее Te и на царствїа, јаже прѣвенца Твоего, иже отъ православїа прѣстѹпише!^{¶¶¶} Скоро да
прѣвѣреть ны щедроти Твоје, Господи, јако обнищахомъ сълѡ! Помози намъ, Боже спасителю нашъ!

Слѣвы ради имени Твоего, Господи, избави насъ!^{sss} Мы же, людие Твой и авиѣ пажити Твоє, исповѣмы се
Тебѣ, Боже, въ вѣкы, въ рѡдъ и рѡдъ възвѣстимъ прѣславнаа отъць нашихъ исповѣданїа и прѣданїа.^{ttt}
И тако убо прѣстѣвише съ рѣданіемъ и плачъ утолиши. Погребаютъ светыхъ тѣлеса повсюду
горы, идѣже коегождо обрѣтоще.

495 Ω сихъ блаженыхъ отъць лѫще имать, паче нѣже въ Синїи и Раифу^{uuu} и въ Лаврѣ светаго Савы^{vvv}
отъ йже Влемиих³⁰⁷ и Саракынь избіеныхъ. Тако бо имать варварскыи плинь навѣтомъ завистнаго
смїа, иже вѣдитъ³⁰⁸ своја вѣйства томленихъ и хищникъ и напушаетъ повсюду на боещихъ се Бога,
јако да ужзвить и съблазнить: иже появет се истиннїи Христовы рѣбыи въ скрѣби и печали, јако
тѣхъ есть Царство небесноје. Мнѡгаци бо приведѣ и въ³⁰⁹ Аѳѡнскыје пустынje Саракины и
500 Агаранje, и обитати и жилища порѹшише, и инѡкы избїше, јакоже въ вышереченыхъ мѣстехъ,
нь ино бѣаше шнò, а ино же сѣ. ‘Овїи же прѣблаженїи отци наши и нравствомъ въспрїимїше³¹⁰
мученіе съ истезаніемъ мнѡгымъ, иже по устѣву православные вѣры, сего ради и получиши лучшое
на небеси, по отсвѣтиши къ нимъ јавлjenного гласа. А убо безаконными царь прѣиде съ шумомъ и
памѧть его и ересь, по пророченїи³¹¹ и по моленїи прѣпѡдобныхъ и богоносныхъ отъць нашихъ,
505 иже и въ утвр҃жденїе правоправещихъ³¹² слово Божије истинноје и на загражденїе усть хулјешїхъ.
И паки убо, јако³¹³ да разумѣеть рѡдъ и по рѡдъ въ послѣдиа бојати се Бога и вѣнимати
прѣданїомъ светыхъ божественныхъ писанїи и которыи Богу угаждаютъ, и которыи прѣгрѣшаютъ –

³⁰³ Другая РМ

³⁰⁴ ридѧя отца РМ

³⁰⁵ възношаѧху до небесе П

³⁰⁶ жрѣбий пречистыя Ти матере и РМ

³⁰⁷ влѣмыхъ РМ

³⁰⁸ змїа, вѣдитъ РМ

³⁰⁹ на Х, РМ

³¹⁰ съпрїимїи П

³¹¹ пророченїи его П

³¹² православящихъ РМ

³¹³ от. П

и́бо³¹⁴ пра́выхъ и́стиинныхъ утврьжда́еть, а́ иже развра́щеныхъ облича́еть и посрамлја́еть. Горà же Аѳѡнскаа, јако писаніе рече, "мнѡгы скръби пра́веднымъ и отъ въсихъ избâвитъ је Господъ."^{www}

510 Тогда³¹⁵ пàкы отъ благочьстивыхъ царїи въса, иже пору́шенаа, въздвигоше се и въ веллъпіе устроише се въ славу Господу Богу и Спасу нашему Іисусу Христу.

Молитвами прѣчестые владичьце наше Богородице и приснодѣвы Маріе и прѣподобныхъ и богоно́сныхъ отъць нашихъ, Богу угождышыхъ, сподобим се ощѣщеніе грехомъ нашимъ полу́чили и благословеннааго гла́са Христова слышиши. Ему³¹⁶ же слава, честь и дръжава съ³¹⁷ безначёлнымъ

515 Его Отцомъ³¹⁸ и прѣ светымъ и благымъ и животворющими Егò Духомъ, и нынja и присно и въ ѿкъ

въкѡмъ. Амінь.

^a Psalm 83:2-3^b Cf. Psalm 118:1^c Genesis 9:13^d Genesis 11:3-9^e Genesis 12:1^f Genesis 22:12^g Genesis 19:1-26^h Exodus 3:6ⁱ Exodus 3:7-12^j Psalm 47:3^k II Maccabees 12:40-45^l John 13:38, 18:25-27, 21:15-17^m Exodus 17:8-13ⁿ III Kings 18:20-40^o Matthew 14:3-4, Mark 6:18^p Matthew 3:16-17, Mark 1:10-11, Luke 3:22, John 1:32-34^q Matthew 17:5^r John 14:15^s Matthew 28:20^t BHG 1054, ed. H. Pernot, "Descente de la Vierge aux Enfers, d'après les manuscrits de Paris", *Révue des études grecques* 13 (1900), 233-57, esp. 239.^u I Kings 2:30^v I Corinthians 1:20^w Matthew 13:44-46^x Hebrews 11:37-38^y Luke 18:29^z Psalm 103:18^{aa} Matthew 16:18^{bb} Hebrews 11:35^{cc} BHBS 15.05.(3).³¹⁴ и́бо П, X³¹⁵ Овогда РМ³¹⁶ Христова. Ему РМ³¹⁷ слава со РМ³¹⁸ Отце П

-
- dd* Acts 1:4
ee Revelation 12:6
ff Revelation 12:14
gg Revelation 12:14
hh Revelation 12:15
ii Revelation 12:16
jj Revelation 12:16
kk Matthew 4:21-22
^{ll} ἡ [Μονὴ τοῦ] Ζωγράφου
mm Psalm 7:17
nn Romans 12:19
oo Galatians 1:8
pp II Corinthians 6:14
qq Romans 8:14-18
rr Galatians 1:8
ss Matthew 10:28, Luke 12:4-5
tt I Peter 3:14
uu Psalm 10:7
vv John 15:26
ww John 14:16-17
xx John 14:25-26
yy Mark 16:15-16
zz Matthew 12:32
^{aaa} Matthew 18:6
^{bbb} Cf. Revelation 3:1, 5:6
ccc Exodus 12:11
ddd Matthew 25:6
eee Daniel 3:19-20
fff Daniel 3:26-45
^{ggg} Matthew 16:18
hhh Genesis 22:2.9-13
iii Judges 11:30-31.39
jjj Matthew 5:12
kkk Joshua 6:20
lll John 9:7
^{mmmm} Cf. Matthew 7:6
nnn Parables 15:8
^{ooo} II Kings/Samuel 3:1
ppp Jeremiah 31:15; Matthew 2:18
qqq Psalm 78:1-3
rrr Psalm 78:6
sss Psalm 78:8-9
^{ttt} Psalm 78:13
^{uuu} BHBS 14.01.(I.1-2).
vvv Р. Павлова & В. Желязкова, eds. *Станиславов (Лесновски) Пролог от 1330 г.* (Велико Търново, 1999), 188 (19.03.);
Г. Петков, *Стилиният пролог в старата българска, сръбска и руска литература, XIV-XV век* (Пловдив, 2000), 50-52.
^{www} Psalm 33:20

S1.

The unique MS witness of S1 is Moscow, State Library of Russia, ф. 87 (собр. Григоровича), № 1706, pt. 3, ca. 1640,¹ which also contains [II]. The text has been published twice: there is no need to reprint it here.² It has also been translated into English on two separate occasions.³

The relics of the Zographou martyrs are first mentioned in 1441,⁴ which most probably means that S1 was written earlier. If the concluding prayer for "our pious and Orthodox tsars" refers to the rulers of Bulgaria (rather than the Byzantine emperors), this must point to a date before 1396. The expression "лѣту же текжѹ тогда отъ създанїа мѹру СѰПД" ("the year *then* being AM 6784 [AD 1275]") clearly shows that the text was composed some time after the event that it purports to describe. It most probably dates from the fourteenth century, and certainly predates [III].⁵

The interdependence of [III] and S1 was noted first by Boniu Angelov⁶ and subsequently by Yavor Miltenov.⁷ In the excerpts below, passages that the two works have in common are marked with italics.

§ P.

Тѣм же посѣтимъ братію нашу отъ томлjenia вѣтваго Фараона и покажемъ любовь. Іако Іуда Маккавеи въ Сіѡнѣ градъ цара великаго ратое*(и)* се съ ѹноплатменными и за своє едіноплеменне сыгryшivшеje сътвори ацистѣтелныje жрътви и молjениa къ Щедрому, колми паче мы о нашихъ кающих се – јакоже и Пётрови Христосъ....

... Иже сему строители не оскудѣваютъ упованіемъ, аще и съмрть вѣрою получетъ нынja и озлобленіе, нѣ избавленіе, по апостолу реiщъ "да лѹчшее въскрѣшеннѣе улѹчетъ".

¹ See notes 14-15 on p. 5 above.

² К. Ф. Радченко, "Отчет о занятиях рукописями в библиотеках и других ученых учреждениях Москвы и Петербурга в сентябре и октябре 1896 г.", Университетские известия 38 (1898), но. 4, 1-68, esp. 49-50; но. 9, 69-119, esp. 116-17; Й. Иванов, *Български старини из Македония*, 3d ед. (София, 1970), 437-40.

³ K. Petkov, *The Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Centuries: The Records of a Bygone Culture* (Leiden, 2008), 444-6, 562 (no. 200); L. Stammler, "Creating Sacred Space by Commemorating Destruction: The Case of the Zographou Monastery", *Scripta & e-Scripta: Journal of Interdisciplinary Mediaeval Studies* 7 (2009), 253-66, esp. 262-4.

⁴ Б. Ст. Ангелов, "Из историита на «Разказ за зографските мъченици»", in: id., *Руско-южнославянски книжовни връзки* (София, 1980), 102-19, esp. 105, 111.

⁵ On the dating cf. Д. М. Буланин, "Афон в древней русской письменности до конца XVI в.", in: Д. С. Лихачев et al., eds. *Словарь книжников и книжности Древней Руси: вторая половина XIV-XVI в.*, 3 vols. (Ленинград/Санкт-Петербург, 1989-2012), III:427-763, esp. 699.

⁶ Й. Иванов, *Български старини из Македония*, 3d ед. (София, 1970), 694.

⁷ Stammler, "Creating Sacred Space", 257 with note 42.

§ 8.

И въси владики латиномудрънїи потыщааще се отъ въсеје Итллии и Рима прїти въ Константињъ градъ къ единомудръному *(имъ)* пръдрченому Суѣтослдву. Въ мимохдженїи же ратоваху сѹщихъ въ гарѣ Аѳонсци, нареченнии Светла....

И сїё слышавше безаконнїи отъ тѣхъ блаженыхъ мужъ, не прѣнашаетъ метанія словеса ихъ, јако влькъ пращею. И не могуще тръпѣти угажденїа ихъ, нь покушааху се побѣдити ихъ смртю: ѹже и устрѣмише се на нъ и зажегоще пиргъ отвѣсуду. Јакоже дрѣвлє безаконныи и мрѣзскыи царь Навуходоносоръ, сїце и сему подобныи Матеологъ сътвараетъ на прѣподобныхъ и богоносныхъ отъцъ нашихъ: ибо јакоже ани трии отрѣди Всѣдръжителю молбу въспѣвааху, сїце и сїй въспѣвааху и възылааху молитву Владыцѣ Христу и въпїаху: "Владыко и Господи Боже отъцъ нашихъ, дѣви сына своего единороднаго на заколjenїе јако агнца за родъ чловѣческии..."

Блаженїи же отци наши прѣдадоше душе своје въ рѹцѣ Божїи, огнјемъ скончаше се [въ лѣто 577] мъсъца ахтомврїа I. [Со ѹми же всѣми згорѣша и ѹноци числомъ КА и Д человецы мѣрстїи. Имена же сгорѣвшихъ ѹновкъ сути сїя: пѣрвый, єже бысть словоначалникъ прѣнїя съ богомирскими Латыни, Фома; Варсунѡѳеи, Кирилъ, Михѣй, Симонъ, Иларіонъ, Іаковъ, Іакъ, Кипріянъ, Сава, Іаковъ, Мартимїанъ, Козма, Сѣрги, Мина, Іакифъ, Иоаникій, Павелъ, Антоний, Евѳимій, Доментіанъ.] Парѳенїе же еклисїархъ сънесень бысть пламенемъ отъ пирга низу и не ѻбѣ умрѣть, нь прѣбысть живъ днїи L и скончаше се Господи въ Н ноемврїа, и достиже въскдрѣ своихъ прѣдстрадальцъ, и вѣнча се съ прѣчими.

S2.

S2 has been partially published by Andrei Popov.¹ It comprises two polemical tracts by Germanos II, Patriarch of Constantinople (1222-40). Only the first of them is currently known in its original Greek.² The entire Slavonic translation of the second one is printed below from the same MS which Popov used: Moscow, State Historical Museum, Син. 307, a. 1425, ff. 402r-404r.³

Гјёмана патрїарха къ жестоковыимъ Латиномъ поучёніе

Познàвше ўбо, възлюблèныи, йстинное православie, ёже есть живоТЬ и просвѣщeніе душамъ нашими, јаже светыи отци наши и патрїарси и свещенныи съборове прѣдaше, тaко прѣемше отъ светыхъ апостоль, и не въсходицте волю свою съставити и душамъ своимъ мѹки исходатайти. Глаголет бо самъ Христосъ въ Евангеліи: "иже съблажнаетъ единаго отъ братии достойнъ есть мѹци".^a Колмъ паче ѹже въсу въселjенну съблажнаетъ? Которыи подобны отвѣтъ обрѣшеть, убѣжати достоинъ есть⁴ мѹки. Рече бо Сынь о Светъмъ Дусъ, јако отъ Отца исходить. И не единою тъчию рече, нь и дващи тожде слоvo рече. Кaко не рече, јако "отъ Мене исходить"?

Си же отвѣщати имаютъ: "Понjже јако чловъкъ смѣreno слоvлаша." Мы же скоро отступльше обличимъ ихъ лъжу, глаголюще: ёже бо рѣчи Ему "его же Азъ послю вамъ,"^b не јако чловекъ се рече имъ, нь паче јако Богъ. Чловекъ ѻбо не посылаеть Бога (понjже Духъ светыи Богъ есть). Дващи ѻбо рече увѣреніа ради слоvу сому и на загражденіе усть хотешимъ глаголати, јако и отъ Сына исходить Духъ светыи. (Сие отвѣщаніе слоvа остроумie прѣмудрааго цара Алеjia есть. Сiе ѻбо слоvо иногда рече на медiоланскаго епископа, прѣпирае се съ нимъ, и загради устa его.)

Пакы же лукавыи ѻбо свещенному патрїарху ничтоже отвѣщати имъ. И словеса, јако прaшу каменіе, мѣтае на влька. Не могущу трyпти досажденіемъ и гажденіемъ, чистнааго мужа побѣдити покушает се. Убо рече: "Пакы," рече, "льжелюбныи патрїархъ, новые прѣмудрости зиждитель." Не срамлjaет се бе<з>студно начело слоvу начети.

¹ А. Н. Попов, *Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений против латинян, XI-XV в.* (Москва, 1875; repr. London, 1972), 149-54.

² Τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντίουπόλεως Γερμανοῦ καὶ τῆς σὺν αὐτῷ ἵερᾶς συνόδου Απάντησις πρὸς τὴν τοιαύτην ὁμολογίαν τοῦ Πάπα καὶ πρὸς τοὺς ὑπ' ἐκείνου σταλέντας Φρεμενουρίους καὶ λοιπούς, Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος (composed in 1234), ed. F. C. Alter, *Xρονικὸν Γεωργίου Φράντζη τοῦ πρωτοβεστιαρίου* (Βιέννη τῆς Αὐστρίας, 1796), 140-9. See further I. Kakridis, "Byzantinische Unionspolemik in den Ostroger Drucken des ausgehenden 16. Jahrhunderts", *Zeitschrift für slavische Philologie* 52 (1992), 128-49, esp. 132-9.

³ Described in: А. В. Горский & К. И. Невоструев, *Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки*, 3 vols. in 6 pts. (Москва, 1855-1917), III.1:163-98 (cat. 374).

⁴ достоинные cod.

Сут же патріархови глаголи сїй: Ωле ўма невъздръжимаго и пїанство нечъстїво! Ωле езыка нечъстїва дръзновенїе! Кто отъ священныхъ и велейменитыхъ отъцъ нашихъ рече, jako Духъ светыи и отъ Сына исходить? Котѡрыи съборъ въселјенскыи, исповѣданми укрѣпляемъ и укращаемъ, паче же іерөискии и архїерөискии богосъвѣтулженїи съборъ, не исповѣдаше, jako Духъ светыи отъ Отца единого исхожденїе имать?

Сїа и другаа мнѡга отъ светыи Трѡици възбраняющу патріарху, прѣждреченныи ѿбо, не могыи обрѣсти подобному прѣтчу отвѣщати къ благовѣщаннинимъ его славесемъ, пакы мнѡга хулjenia и дѡсады изблюдавъ на нь. Нь некрѣпко ѿсты јего юви се и отвѣть на истину не възможе обрѣсти. Сѣ ѿбо обрѣте прѣсно глаголати отъ книгы гр҃ческие, юже у себе имааху. И нѣпещевааху, глаголюще, jako Амвросиѣ тако глаголјеть, jako Духъ отъ Отца и отъ Сына исходить; єще же и Августинъ, Іеронимъ тако глаголјеть.

Къ ним же отвѣщати есть, jako прѣложили суть писанія сихъ духоборци еретици на свои разумъ, да мнѡгыихъ прѣльстеть,jakоже и вы прѣльстїсте се, и очеса своја смѣжаете, и не хощете истину познати. Обаче же по глаголу вѣшему, jakоже глаголјете, jako сїи трї тако рѣкоше: подобает ли сихъ трехъ слововѣровати, или сѣдмыихъ съборъ архїерѣи и изъбранные отце, єже глаголјеть православные вѣры нашее светое Знаменїе, єже есть "Вѣную въ единого Бога Отца въседръжителја", и въси порѣду окрѣпише и съблюдоше? Съ ними же и архїерѣи съвѣтници римские църкви купно бѣху тогда, и ничтоже отъѣше или приложише къ знаменїю правые вѣры, нь паче испѣсанше и прѣдаше, сїце глаголюще: "Кто въсхощеть отъѣти или приложити къ прѣданїю православные вѣры, до конца отрѣнуть отъ Църкви да есть". Ибо и светыи Грїгориѣ Диалогъ, мало по шестомъ събору въсѧвъ, римскими гласомъ и словеси богословствовавъ, jako отъ Отца единого Духъ светыи исходить. (Захаріа же потомъ, и писаніе Диалога Грїгориа обрѣть, на єллїнскии прѣложи езыкъ.) "Утѣшителнии Духъ," глаголје, "отъ Отца исходить и на Сынѣ прѣбываєтъ," отъ Іоанна Прѣдтече и Крестителја сѣмоу наѹч се, вѣдѣвшу Духъ съходещъ jako голубъ и на Сынѣ прѣбываєи. Лѣѡ же и Венедиктъ, ѹже напослѣдъ величиїи архїерейи римские църкви быше, єллїнскимъ езыкомъ учиниши глаголати въ римской църкви и въ прѣчиихъ въсѧхъ църквахъ светое Знаменїе правыје вѣры (сїрѣчъ "Вѣную въ единого Бога"), и тако узакониши и прѣдаше глаголати, ѹко да не тѣсноты ради езыка римского хулjeniu нѣпещеванїе будетъ. Съ убо Лѣѡ, съсудохранилищу апостолские църкви римские отврѣзъ, обрѣте съ священными съсуды сложена два щита: сѣ же есть, архїерѣи, егда литургисауть, на бедрахъ полагаютъ. (Еллїнскимъ езыкомъ "аспїда" зовет се, прѣчим же езыкомъ "скутари", по нашему же "щитъ"). Сїе аспїди обрѣть преждереченные священныи папа Лѣѡ, изнѣсе. Еллїнскими словеси и глаголы писано бѣ на нихъ православные вѣры знаменїе

"Върную въ единого Бога". И сихъ прочть, прѣдь множествомъ народа римскаго оправда. И тако до благовѣрнаго патріарха Константина-града Сѣргія римъсціи архіерѣи въ начелѣ, егда прѣмааху прѣстолъ църквныи, съставлено посланіе о вѣрѣ своеи посылааху къ вѣсмъ патріарышскими прѣстоломъ и писано знаменіе православные вѣры, єже есть "Върную въ единого Бога Отца", непрѣмѣнно и православно. Что же ли есть многоглаголати? Самъ Христосъ, сынъ Божии и Владыка, учить, яко отъ Отца Духъ светыи исходить. Паки же Павль завѣщае^и сице глаголјеть: "аще мы или ангель съ небесе благовѣствуешь вамъ паче єже благовѣстовахомъ вамъ, проклетъ да будетъ."^с Да кто другааго учителja да взыщетъ, тѣчю аще јавѣ бѣснујет се.

Еще же выпросимъ ихъ сице: "Отъ Бога ли исходить Духъ светыи или отъ Бога и Отца?" Да аще рѣкуть "Отъ Бога исходить Духъ светыи, сего ради и отъ Сына исходить, понеже и Сынъ есть Богъ," ты же отвѣщаи ему сице: "Прѣчее Ѹбо,jakоже глаголјеши, и самси ись себе исходить, понеже и Ты Богъ единосущи и единославимъ Отцу и Сыну." Аще ли же рѣкуть, яко отъ Бога и Отца исходить Духъ светыи, паки рѣчи къ нимъ, яко Сынъ нѣсть Отецъ и не исходить Ѹбо Духъ отъ Сына, нъ отъ Отца единого тѣкмо по сыновијемъ свѣдѣтелству, глаголющу сице: "егда приидетъ утѣшитель, Духъ истинныи, иже отъ Отца исходить, Онъ свѣдѣтелствуетъ о мнъ."^д Сѣ Ѹбо суть обличници и вѣщанїа јавѣ обличающа вас о вѣши нѣвојавленной вѣрѣ. Еже слѣпу нѣвојавленно видимо есть прѣступленїа вѣшаго о свети Троици неправое и несвршеннное обрѣтенїе.

^а Matthew 18:6

^б John 15:26

^с Galatians 1:8

^д John 15:26

The passages that the author of [III] borrowed from S2 are marked below in italics.

§ 8.

Сіа и инаа многа изблюваше хулjenia и прѣщенїа. Прѣподобнii же сице къ нимъ рекоста:
– Сѣ, и мы убо истинное обрѣсти хощемъ и поругати се вѣшему прѣльшенїю и безумїю. И не боимъ се вѣшаго прѣщенїа, ни устрашаемъ. Писано бо јесть Бога единого бојати се, а отъ чловекъ не страшити се. Пишеть бо: "Страха же ихъ не убойте се." Никтo же убо јесть на насъ дръзїе крѣпко глаголати, аще Богъ мїра јесть съ наими, понеже правъ јесть и правду вѣзлоби. [Попов 1875, 150] Въ Іѡанновѣ Евангелїи глаголјеть: "Егда приидетъ Утѣшитель, егоже послю вамъ отъ 'Отца, Духъ истинныи, иже отъ 'Отца исходить, тѣ свѣдѣтельствовати иматъ о мнъ.' И паки: "И азъ умолю Отца и иного утѣшителя дасти вѣмъ да прѣбываєтъ съ вѣми въ вѣкы, Духъ истинныи." И паки: "Сіа

прѣдахъ вамъ съ вами сущи. Егдѣ же прїидеть Духъ светыи, егоже пошлѧетъ Отецъ въ йме моје, Онъ научитъ васъ всему." И тако сїа убо рече не единашь, нь мнѡго, *увѣрѣнїа раду* слову сему и на заграждениє усть хотѣшихъ лгати, јако и отъ Сына исходить Духъ светыи. Аще ли и сему не вѣруете, духоборци, отъ Іѡанна Прѣдтечи и Креститела научите се, видѣвша Духъ светыи съходещъ јако гдлубъ и на Сынъ прибываеши. Зрите истинно имѣюще, јако отъ Отца Духъ прѣсветыи исходить кромѣ, а не и отъ Сына. Свѣдѣтельствуютъ и напаиваютъ всѣхъ божественныхъ церкви. Не изъ Едема истачаетъ симъ, нь отъ самыихъ божественныхъ усть Христовъхъ сице: "Проповѣдайте Евангеліе всѣй твари. Вѣруеши и крещаеши се спасетъ се, а иже не вѣруеши, осуждаетъ се;" и паки: "иже кто речетъ на Сына, отпуститъ се ему, а иже речетъ на Духъ светыи, не отпуститъ се ему ни въ сїи вѣки, ни въ будущемъ." Духомъ бо светымъ вси научиши се. Пророки и апостоли и учитель проповѣдаше, крестиши и научиши православную вѣру въ вису вселенную [Попов 1875, 150], и въ утверждениѣ правоправившихъ написаше, и прѣдадоша држати Евангелисты: Матѳеа, Марка, Лука, Іѡанна. И кто пѣтого евангелиста прилагаетъ, анаѳема да будетъ. И иже съблажняетъ единого отъ братии достоинъ есть мѹцъ – колми паче *иже вису* вселенну *съблажняетъ*? Которыи подобны отвѣтъ обрѣщетъ, убѣжати достоинъ есть мѹкы. Обаче и которыи отъ седьм旳 богоизбранныхъ събоя рече, jako отъ Отца и Сына изходить Духъ святыи? Или кто отъ сихъ въ правила устави да принашаемъ оправднцъ и брадные власы да остризаемъ, какоже вы бледете и плювотины на небо възсылаете и на безобразнаа лиця вѣща паки падають? Оле жезыка нечестиваго и пижанство помрачено, очи имѣща и злымя помизающиихъ, другое же лукавыхъ духи насыщеннii! Коему Христу глаголеши себѣ вѣрна и евангеліе које учиши? Тъкмо антихристово. Его убо евангелиста не обрѣтаемъ, кромѣ Мухомета саракинскаго погрузитела и прѣдтечу антихristova, иже въ послѣдиаа прозѣбши плѣвель прѣжде вѣшее губителныje ереси.

Убо єже отъ мертвыхъ вѣшихъ жрѣтвахъ – іудеиско се есть, Іудеи безумнѣши и откааннѣши! Христосъ что ещѣ сънѣдѣ фаску отожасанъ и жъзль въ рукахъ држати, по писанному? И се испльни и упразни, какоже и обрѣзаніе и прѣчаа съннаа. Сѣдши же съ ИВ-ими и јадющи, възъмъ хлѣбъ благодаривъ прѣломи и дастъ своимъ ученикамъ, рекъ: "Прѣимѣте и јадите, се есть тѣло моје" и проча. И въ единомъ отъ ИВ вѣнѣде сатана, въ Іуду Искариотскаго: възъмъ бо хлѣбъ, и изыди, и каза Іудеямъ. Зри истинное таинство, јако възъмъ хлѣбъ квасъ, иже есть хлѣбъ, а не оправднцы, какоже вы безаконно творите и служите, и Аполинаріево бездушие и безуміе съдржите. А иже отъ грѣхоторимыје власы брадные, не научисмо писанми дрѣвними отъ прѣвозданного чловека и праведных пророкъ от семи узаконено до Господа нашего Иисуса

Христа. Пàкы и въ Нòвьмь Завéте Христовѣ ни самъ Владика о семь рече и нíкотории отъ апостоль Егò. Ни пàкы кто отъ светыхъ събóръ узакони сiё, и въ прàвила светаа положи да не бùдетъ, ёже есть и слѣпуому познàти. А ты, слѣпляющиихъ прѣослѣплённе, усъкни и устни, и зùбы искорени, да некàко въ шкàнцевъ зùбныхъ не съкриет се крùпица. Пàче же языка лùчше уръзвати, иже да не глаголјёши хулы и прѣльщèніа, јако да не и дрѹзъхъ съ сòбою въ ровъ въвръжеши. Обаче да изгнiетъ зъль ўдъ, да не и благыихъ връдитъ! [Попов 1875, 151] Окàанне и духоборьче, не задевають сiё, нь иже вънùтрынаго и лукаваго скрòвища, мръзскаа исходнјещаа, иже суть скврьнна сiё свещенника твореца: убийство, прѣлюбодѣство, блудъ, татба, лъжесвѣдѣтелство и хулà, иже съдръжеща вàшего помрàчанного безумїа. А убò женихъ едiнь есть, а не мнoгы, иже гръдеть въ полùнощи, сùдїя живымъ и мрътвымъ: живымъ убò православнымъ, мрътвимъ же нечестивымъ еретикомъ. Нь комуждо – по дѣломъ. Обаче мòлим се вамъ, възлюбленнїи, познавше убò истинное православie, ёже есть животь и просвѣщенiе душамъ нашимъ, јакоже светии отци и свещеннии събóры намъ припаддие, та́ко приёмши отъ светыхъ апостоль и та́ко намъ узаконише светое Знаменiе, иже есть "Въерую въ единого Бога." Сице ръше и запрѣтише – аще кто отложить или приложить къ сему ещë, да есть анафема. И никтòже мòжет сегò гръхъ разрѣшити, крòмъ мùка уготованнаа иже на сiё хùлещимъ. Послушайте, възлюбленнїи, послушайте и прѣклоните се отъ зла въ благоje, а не въсходите волю свою съставляти и душамъ своимъ мùки исходатайти!

И сiё слышавше безаконнii отъ тѣхъ блаженыхъ мужъ, не прѣнашають метанiа словеса ихъ, јако влькъ пращею. И не мòгуше трьпъти угажденiа ихъ, нь покùшааху се побъдити ихъ смиртю: иже и устрѣмише се на нь и зажегоше пиргъ отвъсуду.

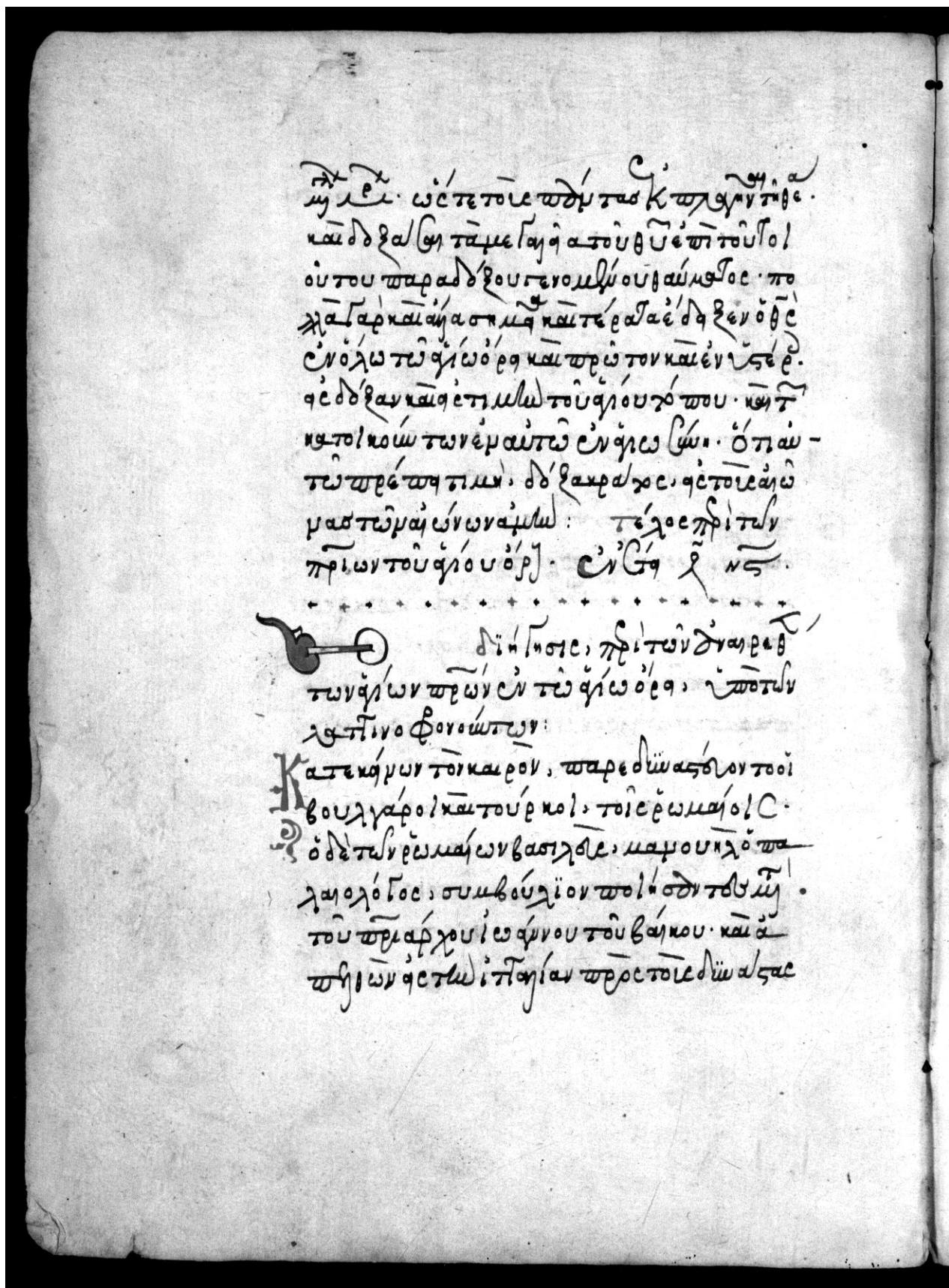

Fig. 1. Oxford, Lincoln College, Greek MS 29, fol. 211v (photo: Bodleian Library Photographic Services)

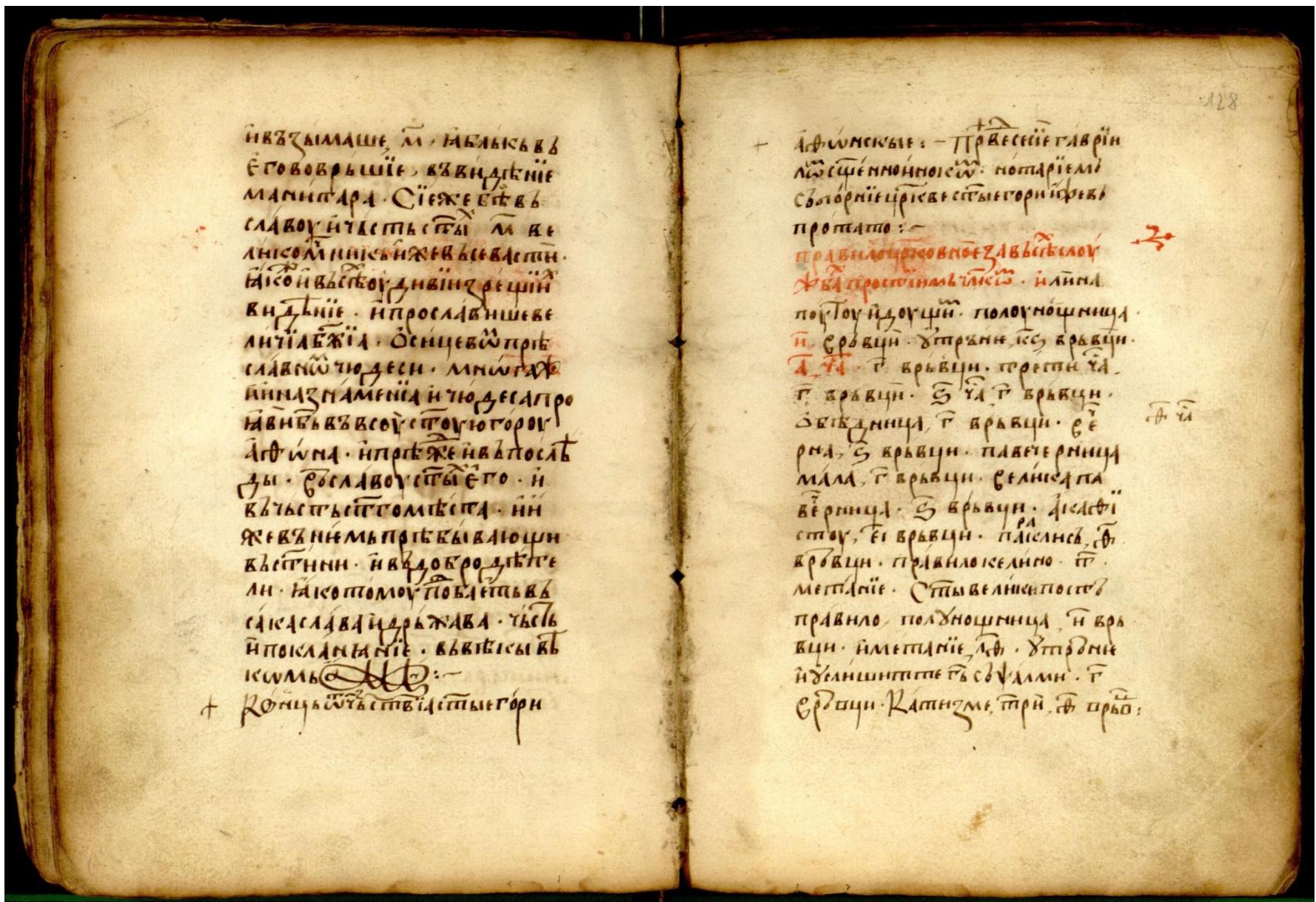

Fig. 2. Belgrade, National Library of Serbia, MS 733, fols. 127v-128 r (photo: library)

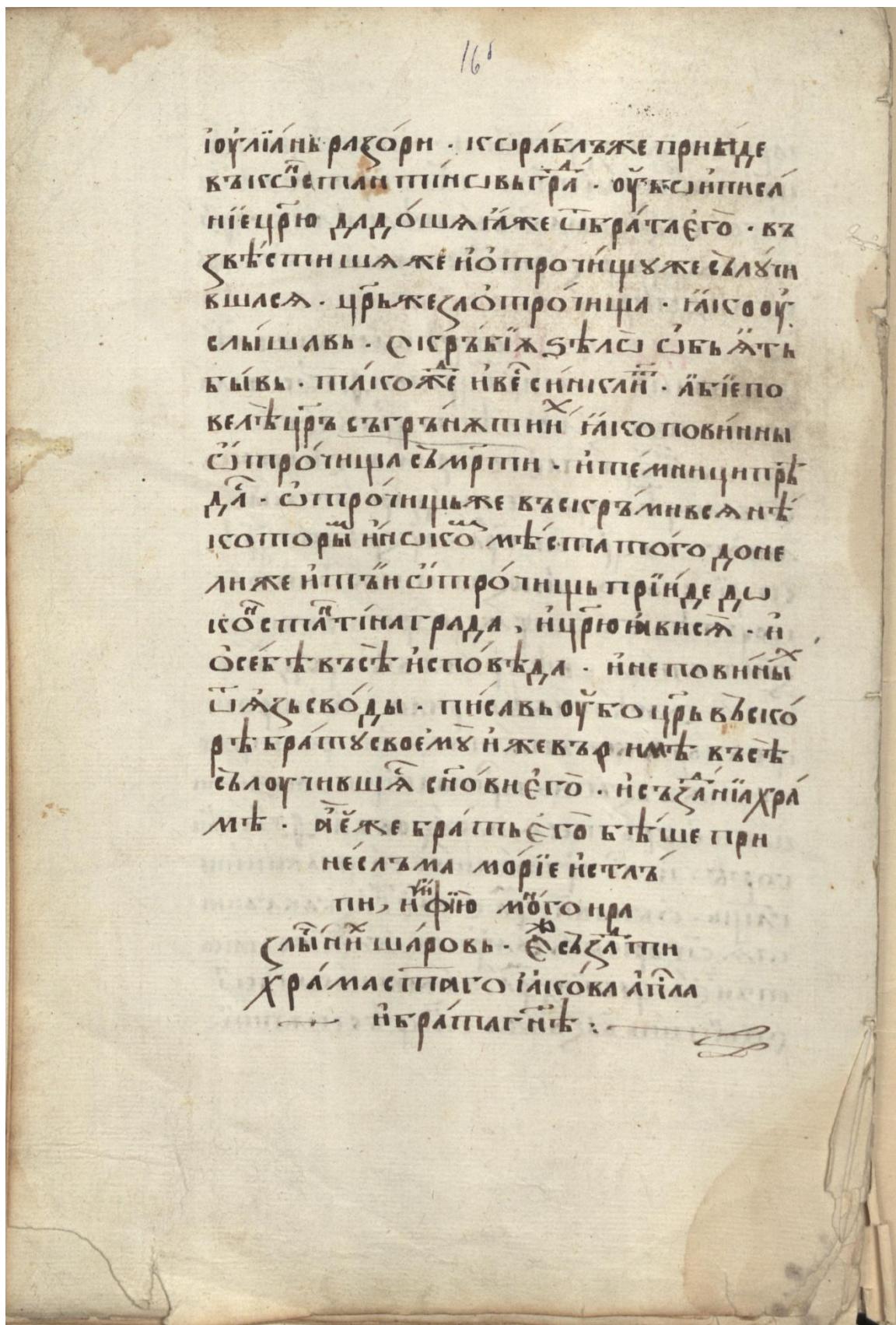

Fig. 3. Moscow, State Library of Russia, ф. 87 (собр. Григоровича), № 1706, pt. 3, fol. 22v / 25v / 16v
(photo: library)

нарѣсѣ ѿбнітель именованіе да же и доныи,
зографъ. ѿже ѿнатела ѿнісона сѣговелі
іко мініса, сици и мѣаше. **В** спѣнѣ палѣ
спѣнісіи, вѣ нѣса и мѣнемъ фанчіль. блы
гра линіе, прѣмопшль. и мѣаше хра спѣго
веліко мініа гесфгія. съмніхы діволы.
и гамо иже храматого приласаючи и хъсъ є^є
и лици и мѣаху недоуги и разлічны е спѣгн
потрѣпаху ѿ спѣго и сїбліеніе вѣсн. и зра
внѣвъсоя ѿхозаху. и и нѣдніи го приласа
се храматого, а бїе и ѿхоздаша е пѣць.
ѡвіи оубо полоутааху зравіе. и ніи же
вѣспри мааху прощеніе съгрѣшеніемъ.
и соугоуба блгодареніа и славоу бѣнѣсн
лааху. и гото веліко мінісоутгесфгію.
иѣстаже пого хрпто и менітьна паріадь.
и грасецие зѣло ѿвѣллѣтіи спѣго велічію.
Оже доброу и спѣва не ави спѣніи діа
воль. зажиде спѣніа хрптианісомоу роу.
и етрыпнть семоу, и ѿурніаете, и проклѣ
тсе на храмъ спѣго и на мѣстѣ пого. а бїе ѿдѣ
авсе сара ісіаго ѿднотлеменіаго ѿбра
зомъ, и вѣ ѿроу жаєтъ на спѣгомѣстѣ.
Единѣмъ ли поисаси вѣшоу пореніи

спѣго

лѣ

Fig. 4. Saint Petersburg, National Library of Russia, MS F.I.643, fol. 9r (photo: library)

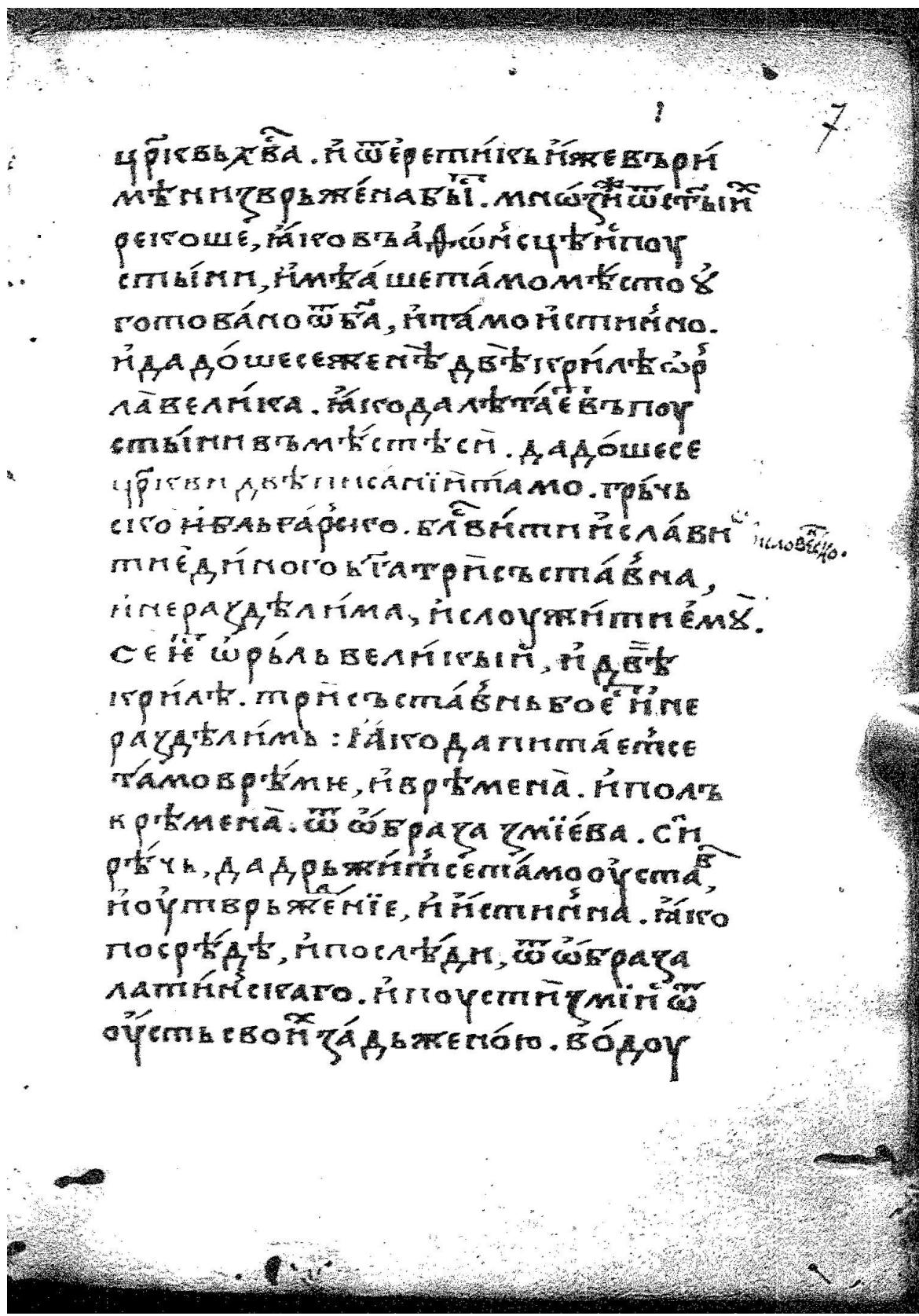

Fig. 5. Mout Athos, Chilandari Monastery, MS 488, fol. 7r (photo: Hilandar Reasearch Library,
courtesy of the brotherhood of the Hilandar/Chilandari Monastery)

* * *

The Greek text of [I] will be discussed in the forthcoming doctoral dissertation of Nikolaos Livanos (Volos). [II] and [III] have been studied by Anatolii Turilov and Dmitrii Bulanin.¹ [III] is also subject to ongoing research by Yavor Miltenov (Sofia). I therefore limit myself to a brief remark on the three texts' historical background.

As seen above, the Greek original of [I] must date to the very beginning of the sixteenth century. [I] itself was produced (as a translation) before 1515, while [II] and [III] both postdate [I] (on which they are based) and were written no later than, respectively, 1546 and 1598. All come most probably from the Holy Mountain.

The choice of monasteries included in the story – a choice that underlies the narrative plot of the *Patria* – is peculiar, for in the early sixteenth century none of these was exclusively Greek: Iberon was still inhabited and financed by Georgians,² Slavonic was spoken at Vatopedi,³ Xeropotamou had Slavs for abbots, Zographou was ἡ τῶν βουλγάρων μονή, and most Athonite *protoi* were Slavs.⁴ The text presents the non-Greek element on Athos as equally important with the Greek one and as more faithful to Orthodoxy: the Virgin disembarks at Clement's Harbour (close to Iberon); her miraculous icon can only be received by a Georgian hermit; the monks at the Laura side with the Papists but those at Iberon, Vatopedi and Zographou reject them. The *Patria* thus defend non-Greek presence on the Holy Mountain. Before the restoration of the Serbian patriarchate in 1557 the main ecclesiastic centres of the Ottoman Balkans were Constantinople and Ohrid ("ἡ μεγαλόπολις Λυχνιδόν" / "великии градъ Лихнидонъ" in the *Patria*).⁵ Naturally, both maintained close ties with Mount Athos.⁶ In 1540 Jeremiah, Patriarch of

¹ А. А. Турилов, "Малоизвестный источник по истории идеи «Третьего Рима» у южных славян (Повесть о Ксиропотамском монастыре)," in: А. Н. Сахаров et al., eds. *Римско-константинопольское наследие на Руси: идея власти и политическая практика* (Москва, 1995), 137-9; Д. М. Буланин, "Афон в древнерусской письменности до конца XVI в.," in: Д. С. Лихачев et al., eds. *Словарь книжников и книжности Древней Руси: вторая половина XIV-XVI в.*, 3 vols. (Ленинград/Санкт-Петербург, 1989-2012), III:427-763, esp. 531-53, 575, 696-707, 734-8; id., "Антилатинский цикл афонских легенд и болгарский Зограф," *Palaeobulgarica* 36 (2012), № 1, 3-23.

² J. Lefort et al., eds. *Actes d'Iviron* (Paris, 1985-), IV:23-7.

³ Κ. Χρυσοχοΐδης, "Πλαραδόσεις καὶ πραγματικότητες στὸ Ἅγιον Ὁρος στὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ στὶς ἀρχές τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα," in: Ο Ἀθως στὸν 14ο-16ο αἰῶνες [Αθωνικά Σύμμεικτα, 4] (Αθήνα, 1997), 99-147, esp. 131.

⁴ Κ. Παυλικιάνωφ, Σλάβοι μοναχοὶ στὸ Ἅγιον Ὁρος ἀπὸ τὸν I ᾧς τὸν IZ' αἰώνα (Θεοσσαλονίκη, 2002), 108-15 (Хиропотамou), 152-60 (Protaton).

⁵ [I], line 127.

⁶ Χρυσοχοΐδης, "Πλαραδόσεις καὶ πραγματικότητες," *passim*. On ties with Ohrid in particular see also C. Pavlikianov, "The Slavic Lingual Presence in the Athonite Capital of Karyia: The Slavic Manuscripts of the Protaton Library," *Palaeobulgarica* 24 (2000), № 1, 77-111, esp. 80-82; G. Subotić, "Η καλλιτεχνική ζωή στο Ἅγιον Ὁρος πριν την εμφάνιση

Constantinople, founded there the Monastery of Stauroniketa.⁷ In 1547, a year after Jeremiah's death, Prochorus, Archbishop of Ohrid, hastened to make himself *ktetor* of Docheiariou.⁸ There had been disputes between the two men over the diocese of Verroia⁹ and over the metropolitanates of Wallachia and Moldavia.¹⁰ In spite of these rivalries, Constantinople's supremacy over the Holy Mountain was never challenged. But the presence of Slavs there was questioned – and defended:

"Διὸ καὶ ἀποφαινόμεθα καὶ ἐν ἀγίῳ παρακελευόμεθα πνεύματι τοῦ μηκέτι τολμῆσαι ποτέ τινα, μήτε τῶν ἐν τέλει καὶ ἐν ἔξουσίᾳ ὄντων μήτε τῶν μικρῶν καὶ τυχόντων μήτε τῶν ιερωμένων ἢ ἴδιωτῶν, ἀνακινῆσαι τι καὶ ἀναμοχλεῦσαι τοιοῦτον, πρὸς τὸ ἐκβαλεῖν τοὺς εὐρισκομένους νῦν καὶ ἀντεισάξη τοὺς Βουλγάρους καὶ γένηται ἡ ἐσχάτη τῆς μονῆς φθορά, χείρων τῆς πρώτης."¹¹ – "Дадоше се Църкви двѣ писанїи тамо, гръцко и българско, благословити и славити единого Бога, трииставна и неразделима, и служити Ему."¹² ("Two scriptures, a Greek and a Bulgarian one, were given to the Church there, in order to bless and praise the single God, tri-unite and indivisible, and to serve Him.")

του Θεοφάνη του Κοητός", in: E. Drakopoulou, ed. *Topics in Post-Byzantine Painting: In Memory of Manolis Chatzidakis* (Athens, 2002), 61-100, esp. 62-72, 92, 96-7.

⁷ Μ. Στρουμπάκης, *Ιερεμίας Α' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: ο βίος και το έργο του* (Αθήνα, 2004), 103-22.

⁸ С. Кисас, "Светогорски дани Прохора Охридског", Зборник Матице Српске за ликовне уметности 27/28 (1991-2), 289-96, esp. 294; Δ. Χ. Παντός, *Ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδας Πρόχορος (-1550) και οι σχέσεις του με τη μονή Δοχειαρίου* (Αθήνα, 2009).

⁹ И. Снегаров, *История на Охридската архиепископия*, 2 vols. (София, 1924-1932), II:10-11.

¹⁰ M. Maxim, "Les relations des pays roumains avec l'archevêche d'Ohrid à la lumière de documents turcs inédits", *Revue des études sud-est européennes* 14 (1981), 653-71.

¹¹ P. Lemerle et al., eds., *Actes de Kutlumus* (Paris, 1988), 174 (no. 54). See further G. Podskalsky, "Das Verhältnis von Griechen und Bulgaren, nach einem Brief des Patriarchen Jeremias I. (1541) an das Athoskloster Kutlumus", *Byzantinoslavica* 39 (1978), 29-43; Κ. Παυλικιάνωφ, *Σλάβοι μοναχοί στο Άγιον Όρος από τον Ι' ως τον ΙΖ' αιώνα* (Θεσσαλονίκη, 2002), 60-72.

¹² [III], lines 103-4.

Abbreviations

BHBS K. Иванова, *Bibliotheca hagiographica Balcano-Slavica* (София, 2008)

BHG F. Halkin, ed. *Bibliotheca hagiographica Graeca*, 3d ed., 3 vols. & Novum Auctarium (Brussels, 1957-84)

Acknowledgements

My sister Petia Parpulova (Seattle) sent me a copy of *Отчет Императорской Публичной библиотеки за 1883 г.* Lyubov Osinkina (Saint Petersburg) and Todor Petkov (Moscow) hosted me in Russia. Antonio Rigo (Venice), Lyubomira Parpulova-Gribble (Columbus OH), M. A. Johnson (Columbus OH) and Nikola Pavlović (Belgrade) provided me with copies of MSS which I could not see in person. Maria Schnitter (Plovdiv) advised me about MS 110 in the Ivan Vazov National Library. Vera Tchentsova (Paris) encouraged me. I am most grateful to all.

19 November 2013